

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

**Internet a utváření sociálních sítí u vysokoškolských studentů se
zdravotním postižením**

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolína Pauknerová, PhD.
Autorka: Kristýna Biláková

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 15. 9. 2011

.....

Kristýna Biláková

Poděkování

V první řadě děkuji Mgr. et. Mgr. Karolíně Pauknerové, PhD. za odborné vedení, podnětné rady a připomínky při zpracování této práce. Rovněž děkuji všem účastníkům výzkumu, bez nichž by tato práce nevznikla. V neposlední řadě také děkuji svým blízkým, kteří mě v mém studijním úsilí podporovali.

OBSAH

1/ ÚVOD.....	5
2/ TEORETICKÁ ČÁST.....	6
2.1 Společenské vědy, internet a zdravotní postižení	6
2.2 Internet v České republice.....	8
2.3 Elektronická média a sociální chování.....	9
2.4 Sociální systém a sociální síť jedince.....	10
2.5 Skupina a síť.....	11
2.6 Internet a zdravotně postižené osoby.....	12
3/ METODOLOGICKÁ ČÁST.....	13
3.1 Teoretické zakotvení práce.....	13
3.2 Výzkumné otázky.....	17
3.3 Výzkumná strategie.....	17
3.4 Techniky sběru dat.....	18
3.5 Výběr vzorku a prostředí výzkumu.....	19
3.6 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat.....	20
3.7 Hodnocení kvality výzkumu.....	21
3.8 Etické otázky výzkumu.....	23
4/ VLASTNÍ VÝZKUM.....	25
4.1 Základní informace o respondentech a jejich zdravotním postižení.....	25
4.2 Používání internetu.....	28
4.2.1 Internet a čas.....	29
4.2.1.1 Doba používání.....	29
4.2.2 Výhody a nevýhody internetu očima respondentů.....	30
4.2.3 Internet jako prostředí bez zábran.....	33
4.3 Sociální síť on-line a off-line.....	34
4.3.1 Sociální síť očima respondentů.....	35
4.3.2 Facebook a jiné sociální síť on-line.....	36
4.3.3 Výhody a nevýhody sociálních sítí on-line očima respondentů.....	39
4.4 Společenské vztahy a vazby.....	41
4.4.1 Rozdílný svět off-line a on-line z hlediska vztahů.....	41
4.4.2 Silné a slabé vazby (pouta) respondentů.....	42
4.4.3 Přátelé a zdravotní postižení, anonymita a sociabilita.....	45
4.5 Komunikace off-line a on-line.....	48
4.5.1 Komunikace s lidmi se zdravotním postižením.....	48
4.5.2 Komunikace on-line a e-mailové adresy.....	49
5/ ZÁVĚR.....	51
Použitá literatura a informační zdroje.....	54
Přílohy:.....	56
Příloha č. 1 – Struktura a znění kladených otázek.....	56
Příloha č. 2 – Seznam použitých obrázků.....	57
Příloha č. 3 – Seznam tabulek uvedených v práci.....	57

1/ ÚVOD

K myšlence propojit tématicky sociální síť a internet s pro mě neznámým prostředím zdravotně postižených lidí jsem dospěla částečně na základě návštěv internetové stránky nejmenované nevládní neziskové organizace. Zde probíhala soutěž s tématickým zadáním Internet a můj handicap. Po přečtení několika příspěvků jsem zjistila více o tom, co může internet dát, ale také vzít lidem se zdravotním postižením. Tato problematika mne zaujala a spojila jsem ji s utvářením mezilidských vztahů ve dvou rovinách (off-line a on-line). Pojala jsem je nikoliv jednotlivě, ale jako sociální sítě jedince. Dalším důvodem, který mne rovněž přiměl se do tohoto těžce uchopitelného tématu pustit, byla samozřejmě snaha dozvědět se o všech těchto zmíněných aspektech více. Ale také touha dozvědět se, v čem je skutečně internet pro zdravotně postižené lidi prospěšným a v čem nikoli. Zaměřila jsem se tedy na zkoumání vztahové roviny sociálního užití tohoto nového média.

Ve své diplomové práci, uchopené způsobem vytvoření případová studie, se zabývám užíváním internetu k utváření sociálních sítí vybraných zdravotně postižených respondentů. Postižení respondentů bylo vrozené i získané, tělesného, vnitřního a zrakového typu. Konkrétně se výzkumu zúčastnili čtyři vysokoškolští studenti a jedna vysokoškolská studentka. Všichni studující na fakultách se zaměřením na společenské vědy. Zajímala jsem se zejména o to: „*Zda a jak respondenti užívají internet k utváření či formování svých sociálních sítí?*“ Jaké jsou jejich silné a slabé vazby v sociální sítích off-line a on-line? Zajímalo mne zda prostřednictvím internetu sociální sítě utvářejí, udržují, rozšiřují spíše než v tzv. „off-line realitě“, zda dochází k přesouvání sociálních sítí vytvořených on-line do reality skutečné (off-line reality). Chtěla jsem se rovněž dozvědět zda využívají anonymitu, kterou internetové prostředí nabízí v nějaké souvislosti se svým zdravotním postižením. Také mne zajímalo zda se respondenti na svých mateřských fakultách znají s jinými zdravotně postiženými studenty. Téma jsem zkoumala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, a takto získaná data jsem dále doplnila sběrem sekundárních dat institucionálního a osobního charakteru a rovněž daty získanými pročitáním relevantní sekundární literatury.

2/ TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Společenské vědy, internet a zdravotní postižení

Pojmy jako internet, kyberantropologie, kyberpsychologie, sociální síť, silné a slabé vazby či zdravotní postižení jsou rozesety napříč v různých společenskovedních disciplínách. Tématicky lze k této práci přiřadit publikace z různých okruhů výzkumů a bádání. Přímému výkladu historie internetu a jeho zavedení ve světě se v této práci široce nevěnuji. Pouze nastíním jeho působení u nás (v ČR). Primární zde nejsou počátky jeho vzniku ani technologické aspekty, ale jeho dosah na člověka z hlediska společenského.

Spojení člověka a moderních technologií se mj. věnuje poměrně nová odnož antropologie jako takové a sice kyberantropologie (anglicky: *cyberanthropology*), jejímž zájmem je studium člověka a proměn lidské existence v kontextu moderních počítačových, informačních a komunikačních technologií. Základy této vědní disciplíny, která je datována do 90. let 20. století, položil americký antropolog Arturo Escobar ve svém článku *Welcome to Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture* (Vítejte v Kybérii: Poznámky k antropologii kyberkultury, 1994). Escobar zde předložil tezi, že lidé žijí a utvářejí své osobnosti více a více v technokulturním prostředí informačních technologií a biotechnologií. Z tohoto důvodu se domníval, že v budoucnu bude kyberkultura a kyberprostor předmětem antropologických výzkumů. (Malina a kol., 2009, str. 2175)

Z podhoubí psychologie, pak vyrůstá rovněž nový zájem o náhled na chování lidí v prostředí elektronických médií, který rovněž musel s jejich nástupem brzy vyvstat. Jedná se o kyberpsychologii (anglicky: *cyberpsychology*; nebo také *psychology of cyberspace*), která se v podání J. Sullera zabývá psychologickými aspekty v prostředí vytvořeného pomocí počítačů a on-line sítí. Představuje koncepční rámec pro pochopení toho, jak se lidé chovají a reagují v kyberprostoru (Suller, 1996).

Autorů, kteří se věnují tématu člověka a jeho proměn v kontextu moderních technologií z hlediska antropologického či psychologického je celá řada. Ať se jedná o publikace zaměřené na lidskou psychiku a internet (Vybíral, 2001) na psychologii internetu (Wallace, 1999), psychologii kyberprostoru (Suller, 2001) také s orientací na internet a mládež, kterou reprezentuje v českém prostředí profesor Šmahel (Šmahel, 2003), který se kyberpsychologií

rovněž zabývá. Jistý kolektiv autorů se pak ve společné publikaci zaměřuje na vzdělávání a život v informační společnosti (Sak a kol., 2007). Rovněž lze nalézt tituly soustředující se na choulostivější a populárnější témata jako je kybersex (Divinová, 2005) či emoce a láska v prostředí internetu (Ben-Ze'ev, 2004). Závislostí na bytí na internetu (spíše návykovým chování – chybí látka na, niž by byl jedinec závislý) se pak zabývá např. Dr. K. S. Young (Young, 1999). Dopady a vliv internetu a jeho užívání ve spojení se zdravotně postiženými lidmi předkládá P. Kachlík (Kachlík, 2003), rozšíření a přístupnost k internetu pak např. K. Dobransky s E. Hargittai (Dobransky, Hargittai, 2006). Autory publikací vztahující se ke zdravotnímu postižení, o které jsem se v této práci opírala jsou L. Novosad (Novosad, 2009), R. F. Murphy (Murphy, 2001), J. Slowík (Slowík, 2010).

Náhled na internetové sociální sítě a to, jak formují lidské životy podávají N. A. Christakis a J. H. Fowler (Christakis a Fowler, 2009). O sociálních sítích z hlediska médií pak pojednává N. Negroponte (Negroponte, 2001) či M. Castells, který dokonce hovoří o síťové společnosti (Castells, 2004). Z hlediska antropologie pak o sítích hovoří T. H. Eriksen (Eriksen, 2008) a sociologický rozměr přibližuje profesor Petrušek (Petrušek, 2009) či Z. Bauman (1996). Z širšího pohledu se také sítím ve své publikaci *V pavučině sítí* věnuje A. L. Barabási, který se snaží nalézt obecné principy společné většině reálných sítí (počítačové sítě, sociální sítě mezi lidmi, sítě neuronů aj.).

K tématu elektronických médií, jejich působení na člověka a možnou souvislost s určitým ovlivňování lidského chování bylo provedeno množství výzkumů (např. Whitty, McLaughlin, 2007). O něco méně výzkumů pak bylo provedeno v oblasti působení těchto médií konkrétně na osoby se zdravotním postižením. I proto jsem se při hledání relevantních informačních materiálů, také zaměřila na již obhájené diplomové práce svých „kolegů“. Zmiňuji některé z diplomových prací, které jsem k této bakalářské práci považovala z určitých hledisek za relevantní.

Na vliv on-line sociálních sítí při utváření lidské identity v kontextu změn každodennosti se zaměřuje práce *„Kdo jsme a kým se stáváme v online sociálních sítích?“*, jejíž autorkou je V. Trachtová z FF UK. (Trachtová, 2011). Diplomová práce M. Vejvody z FHS UK s názvem *„Antropologický pohled na mediální aktivity lidí s postižením“* se orientuje na recepci a produkci mediálních sdělení pohledu vozíčkářů (Vejvoda, 2009). Tématu vozíčkářů se ve své bakalářské práci s názvem *„Vozíčkáři a používanie internetu“* věnovala V. Vlčková z FSS MU. Avšak jejím zájmem bylo zjistit nakolik souvisí používání internetu s vyrovnáváním a

adaptací na život s hendikepem (Vlčková, 2009). Uvádím jen některé příklady novějších diplomových prací avšak z mého pohledu nejrelevantnější z hlediska zaměření této práce.

2.2 Internet v České republice

Počátek internetu v České republice se datuje až do formálně jiné republiky, tedy v pravém slova smyslu do republiky s odlišným názvem než je dnes. Ocitáme se totiž v r. 1992, kdy bylo 13. února formální připojení k internetu uskutečněno (první přístupy do sítě již od r. 1990 v Praze na ČVUT). A tehdy byla republika ještě federativní česko-slovenská, tedy ČSFR. Připojení však bylo omezené jen na Prahu, konkrétně na ČVUT odkud se později rozšířilo na další vysoké školy prostřednictvím postupně budované páteřní sítě FESNET mezi univerzitními městy.

Po rozpadu ČSFR byla tato síť rozdělena na českou (CESNET) a slovenskou (SANET) část. CESNET (Czech Educational and Scientific Network) byl zpočátku koncipován jako pouze akademická síť. Psal se rok 1993 (březen; tedy poměrně krátce po rozdělení republiky) a hlad po tomto novém elektronickém médiu byl tak veliký, že se zanedlouho rozšířil i do komerční sféry na komerční využití. Lidé po něm zkrátka prahli. Rozmach internetu byl sice postupný, ale poměrně rychlý. Situace osm let po připojení byla, co do rozložení uživatelů následující. Přes 77% procent uživatelů byli muži a jednu třetinu z těchto uživatelů tvořili studenti. Více než polovina těchto uživatelů byla tvořena lidmi do 25 let a s lidmi do 36 let tvořili úctyhodných 80% všech tehdejších uživatelů. Populace těchto uživatelů byla charakteristická vyšším vzděláním (26% VŠ, 62% SŠ). Není tedy překvapivé, že tehdy panoval názor, že internet je mužským médiem (Divínová, 2005, str. 15 -17). Postupem doby jsou však řady uživatelů internetu čím dál více rozmanitější. Nejen, že narůstá počet uživatelů, ale rovněž počty uživatelů z řad mladistvých a dětí. Tento fakt souvisí i s větší dostupností internetu nejen, co se připojení týká, ale také z hlediska finanční dostupnosti.

Tento malý exkurz bylo nutné uvést, jelikož je to již 20 let (od vůbec prvních pokusů s internetem u nás), kdy toto elektronické médium vstoupilo do našeho povědomí. Toto časové údobí představuje období jedné generace, do níž teoreticky spadá většina respondentů, kteří se zúčastnili mého výzkumu. Především teoreticky, jelikož vzorek byl věkově rozmanitější (od 20+ do 30+ let). Chci tím říci, že internet se jim do povědomí dostal již jako dětem a s velkou pravděpodobností jej začali používat již jako děti starší nebo mladiství.

Možnost vytvořit si či se zapojit do nějaké internetové sociální sítě, komunity u nich přišla později. A eventualita tvořit a propojovat off-line sociální sítě s on-line sociálními sítěmi bezmála paralelně od útlého dětství zde není přítomna. Nepředstavují tedy přímo onu tzv. počítačovou generaci, které je připisována jakási důvěrná znalost elektronických médií od útlého věku. Avšak jsou ukázkou generace, která se jaksí postupně uživatelsky adaptovala na nová elektronická média.

2.3 Elektronická média a sociální chování

Americký profesor komunikace J. Meyerowitz ve své publikaci *Všude a nikde* mj. zmiňuje, že interpersonální a mediovaná komunikace jsou považovány za dvě naprosto odlišné formy interakce, skutečný život versus média. (Meyerowitz, 2006) Domnívám se, že lze tento tradiční názor uplatnit také ve spojitosti se sociálními sítěmi a internetovými sociálními sítěmi. Teoretické striktní vymezení je zkrátka nasnadě. Ovšem problematické se jeví, jakmile se pokusíte prakticky sociální sítě obou charakterů od sebe takto striktně oddělit. Vzájemně se prolínají, doplňují i vymezují. Spolu s nástupem elektronických médií se přizpůsobilo i sociálního chování. Podle J. Meyerowitze vytvářejí elektronická média nové sociální situace, ve kterých dochází k navazování vztahů bez připoutanosti ke konkrétnímu fyzickému či společenskému okolí. Jsme tedy všude a nikde. (Meyerowitz, 2006, str. 23) Dřívější komunikační omezení způsobené různými faktory (prostor, čas, fyzikální překážky) byla elektronickými médii překonána. Komunikovat on-line je dnes snazší než jiný druh komunikace na dálku (telefonické rozhovory, psaní tradičních dopisů). Je bezprostřednější než psaní dopisů. Také není vždy potřeba účasti jiné osoby, která by zvedla sluchátko a opětovala tuto zprostředkovanou interakci. (Ben-Ze'ev, 2004, str. 24) Načasování tedy nehraje přílišnou roli.

S novým sociálním chováním tvorba sociálních sítí úzce souvisí. Rozšiřují se do té míry, že je již těžké určit zda se ještě jedná o aktivní sociální síť jedince či nikoliv. Prostřednictvím internetu jsou sociální sítě jednotlivců natolik rozsáhlé, že jsou dalo by se s nadsázkou říci také všude a nikde. Dnes již nejsou sociální sítě utvářeny jen za podmínek skutečné interakce tváří v tvář, kde představivost hrála okrajovou roli. S nástupem internetu tato tvářnost dostává jinou podobu jakousi imaginární. Médium chápané jako „*neutrální transportní systém*“ (Meyerowitz, 2006, str. 24) umožňuje uživatelům utvářet si svůj imaginární svět na

základech aktuální interakce za použití své představivosti (pakliže, se nejedná o komunikaci zprostředkovanou i vizuálně prostřednictvím webové kamery).

2.4 Sociální systém a sociální síť jedince

Tak jako se osobnostní struktura jedince vytváří od narození tím, že se postupně seznamuje s obyčejí a znalostmi své společnosti, jde s tímto ruku v ruce utváření sociálních sítí jedince. Nejprve jsou sítě silně orientující se na nejbližší okolí, což je ve většině případů hlavně rodina nukleární a také širší část rodiny. Později se rozrůstá na tzv. sociální síť rodiny, která je tvořená souborem několika na sobě závislých rodin a ještě rozšířená o jiné nepříbuzné lidi jako jsou přátelé, známí a další lidé, kteří s rodinou často přicházejí do styku (Matoušek, 2003, str. 84). S postupujícím věkem se síť nabalují a také rozšiřují. Jedinec je socializován. Sociální člověk je tvořen svými různými sociálními vztahy (Eriksen, 2008, str. 73), které si utváří v rámci svých sociálních sítí. Domnívám se, že sociální síť on-line i off-line charakteru lze považovat za určitý sociální systém, který je T. H. Eriksen definuje „jako soubor společenských vztahů, které se vytvářejí a obnovují prostřednictvím pravidelné interakce“ (Eriksen, 2008, str.101). Předpokladem pak je, že hranice sociálního systému jsou tam, kde interakcí výrazně ubývá (Eriksen, 2008, str. 101). Aplikace tohoto systému na on-line a off-line sociální sítě pak ukazuje, že jakékoliv společenské vztahy ať už reálné nebo virtuální podléhají pravidelné interakci a ona hranice daná úbytkem interakce se existencí kyberprostoru a mediálně zprostředkovanou komunikací značně posouvá. Hranice takového systému není absolutní a ono problematické rozlišování mezi sociálními sítěmi a internetovými sociálními sítěmi s tímto koresponduje. Sociální síť obecně závisí na jednotlivcích, nemá žádnou přehlednou vnitřní organizaci a každý jedinec se potencionálně může pokládat za její střed. Proto je tedy možné ji považovat za ne příliš trvalý sociální systém (Eriksen, 2008, str. 102 -103).

Výrazu „sociální síť“ ve smyslu budování společenských vazeb poprvé použil afrikanista John Barnes na počátku 50. let 20. století. A sice v souvislosti se svým terénním výzkumem, který prováděl ve vesnici Bremnes v západním Norsku. Tímto pojmem si vytvořil jakýsi analytický nástroj, díky němuž mohl uchopit mechanismus integrace v této osadě. V jeho původním podání byla sociální síť tvořena přátelskými vazbami a známostmi z části zděděných a zčásti samostatně vybudovaných (Barnes, 1990, str. 72 in Eriksen, 2008, str. 103). Tyto vazby podléhaly změnám probíhajících při výběru okruhu známých. Barnes také

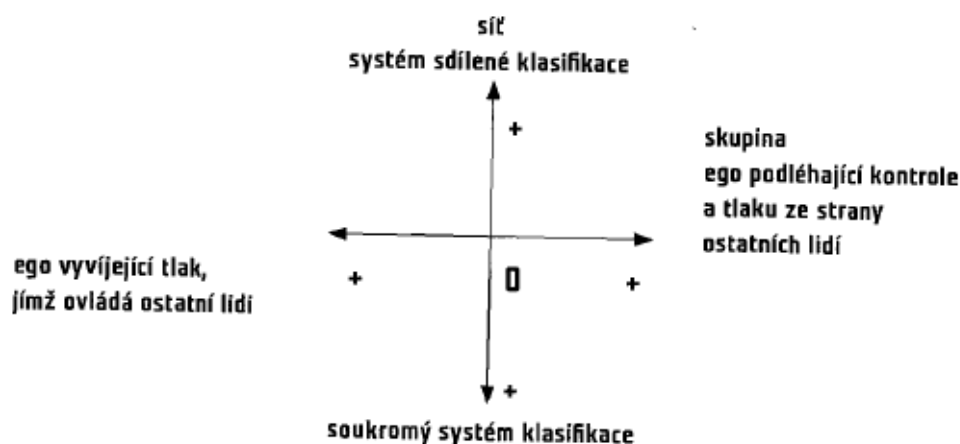
tvrdil, že v malých komunitách existují hustší sociální sítě (všichni znají všechny) než v početných společnostech (anonymita).

2.5 Skupina a síť

Specifický členicí systém společnosti založený na skupinách a sítích navrhla Mary Douglas. Tento se soustředil na zásady společenské kontroly nikoliv na velikost a složitost dané společnosti. Jelikož je lepší jednou názorně vidět než několikrát číst, převzala jsem toto klasifikační schéma M. Douglas z Eriksonovy publikace (viz. obr. 1 Klasifikační schéma Síť a skupina podle M. Douglas). Tvoří jej dvě hlavní osy označené jako skupina a síť. Podél osy skupina jsou na základě míry společenské soudržnosti klasifikováni jedinci a skupiny. Osa síť pak představuje jejich míru sdílených vědomostí. Pod průsečíkem os (bod 0) jsou kondenzovány odlišné názory a představy jedince, které nesdílí s ostatními ze skupiny. Silná skupina představuje silný tlak na jedince. Silná síť potom jejich hodnocení z hlediska společenské úrovně. (Eriksen, 2008, str. 107)

M. Douglasová podle tohoto schématu tedy v zásadě vymezuje čtyři typy společností. A sice ty, které mají „*silnou skupinu i silnou síť*“ – vyznačují se trvalými hranicemi vůči lidem z venčí. Dále na společnost se „*slabou sítí a silnou skupinou*“, která je rozporuplná ve svých požadavcích na jednotlivce (poslušnost vs. individualita). Třetí typ společnosti charakterizuje „*silná síť se slabou skupinovou soudržností*“ a jsou v něm lépe patrné sociální sítě než společenské skupiny, jimž chybí vůdce a vymezené hranice. Sem spadá ještě varianta tzv. systém velkého muže, který zde představuje vůdce, jehož moc je korigována nespokojeností lidí dané skupiny. Poslední čtvrtý typ je příznačný „*slabou skupinou i sítí*“ a vyskytuje se zde značná individualita i anonymita a nad jednotlivcem takovéto společnosti lze uplatňovat jen malou sociální kontrolu (Eriksen, 2008, str. 107 – 108). Podle mého mínění je na základě tohoto členění obtížné jednoznačně vymezit jaký typ společnosti představuje dnešní moderní společnost. Chtělo by se říci, že na základě individuality a anonymity, tedy vlastností charakteristických pro poslední typ společnosti, tj. „*slabá skupina i síť*“ patří právě sem. Vezmeme-li však v potaz internet, a tím i rozšíření sociálních sítí jako takových, nezdá se být síť příliš slabou.

Obr. 1 Klasifikační schéma „Síť a skupina“ podle M. Douglas
Zdroj: (Eriksen, 2008, str. 107).

2.6 Internet a zdravotně postižené osoby

Internet původně vyvinut pro vojenské účely našel své neocenitelné uplatnění rovněž v oblasti vědy, průmyslu, školství a mnoha jiných odvětvích. Jeho společenské rozšíření je dnes obrovské a počet uživatelské obce stále roste. Spolu s lepší dostupností a rozvojem techniky, díky níž lze do internetového prostředí vstupovat se internet rozšířil mezi téměř všechny skupiny obyvatel. Uživatelé se tedy začali velmi záhy rekrutovat i z řad zdravotně postižených osob. Jelikož internet prochází postupným vývojem, vznikaly různé aplikace a elektronické odkazy zaměřující se na tuto skupinu lidí také postupně. Rovněž technický vývoj se začal soustřeďovat na zdravotně postižené osoby a začaly vznikat speciální pomůcky, díky nimž dnes mohou počítač a vstup do prostředí internetu ovládat i velmi těžce zdravotně postižené osoby.

Internet z hlediska zdravotního postižení představuje jeden ze způsobů, jak překlenout sociální izolaci, selektivní slepotu anebo, jak říká Robert F. Murphy onu „sociální chorobu“ a to z způsobem určitého „aktivního“ začlenění se do společnosti. O sociální chorobě zde R. F. Murphy hovoří ve spojení s invaliditou, jejíž význam je společensky i kulturně dán. (Murphy, 2001, str. 13) Pojem invalidita však ve své práci nepoužívám, jelikož nejsem přesvědčena o tom, že rozlišení ve smyslu toho, o kom lze v rámci společnosti uvažovat jako o validním tedy platném a invalidním tedy neplatném, nerozhoduje pouze a jen zdravotní stav jedince. V této práci užívám jednotně termínu zdravotní postižení a pojmy zdravotně postižená osoba nebo zdravotně postižený jedinec.

3/ METODOLOGICKÁ ČÁST

3.1 Teoretické zakotvení práce

Klíčové termíny práce jsou internet, zdravotně postižená osoba, postižení, sociální síť, on-line realita, off-line realita, kyberprostor. Na následujících řádcích je představím v perspektivě s jakou na ně bylo nahlíženo v této práci.

Internet je v literatuře a v praxi označován jako mezinárodní počítačová síť, informační superdálnice. Také jako decentralizovaná a nelokalizovaná "síť sítí" (termín Ulfa Hannerze). Představuje komunikační prostředek schopný přenášet textové, obrazové, zvukové informace, pomáhá lidem v práci, domácnosti, nabízí poučení i zábavu (Kachlík, 2003).

Prostředí internetu lze charakterizovat jako tzv. „*prostředí bez zábran (disinhibited environment)*“ nebo také tzv. „*disinhibované prostředí*“ (Šmahel, 2003, str. 13). Tato charakteristika internetu je odvozená z následujících jevů, které v prostředí internetu nastávají. A sice je zde velice silný pocit fyzického bezpečí, absence sebe sama jako fyzického objektu, možnost ukončení kontaktu a anonymita (Šmahel, 2003, str. 23 – 26). Avšak všechny tyto jevy jsou pouze zdánlivé, čímž se nám nastaví i odvrácená tvář tohoto „*prostředí bez zábran*“. Charakteristiku internetu jako prostředí bez zábran ověřil David Šmahel ve svém kvalitativním výzkumu dospívajících, přičemž pro toto prostřední vymezil následující znaky: větší otevřenost, redukce úzkosti, absence sankcí, sexuální narážky, možnost lži a přetvářky (více podkapitola 4.2.3). Znaky prostředí bez zábran, které uvádí D. Šmahel ve spojení s dospívajícími jsem aplikovala na skupinu dospělých studentů.

Na odvrácenou stranu internetu jako prostředí bez zábran upozorňuje také A. Ben-Ze'ev. A to překvapivě v souvislosti se čtyřmi faktory zvyšující atraktivitu internetové sítě – představivost, interaktivita, dostupnost a anonymita. Představivost může zastřít rozdíl mezi realitou a fantazií. Interaktivita je spojena s větším vzrušením a skutečnými hrozbami ze strany jiné osoby. Přílišná dostupnost různých možností může naopak vyvolat duševní stres a neschopnost prakticky jednat (těžká volba z mnoha variant). Anonymita dává prostor k podvodným praktikám, pomluvám, šíření poplašných zpráv aj. (Ben-Ze'ev, 2004, str. 23)

Z onoho prvotního pohledu lze internet a jeho prostředí považovat za prostředí jednoznačně usnadňující život lidem se zdravotním postižením, jelikož jim umožní otevírat

nové obzory. Například v oblastech získávání vědomostí, nového zaměstnání, kontaktů, přátel i v poznání vlastního sebeuplatnění. Může mít i pozitivní vliv na sebehodnocení a zvyšování sebedůvěry. Prostřednictvím internetu se lze spojit s lidmi s podobnými problémy, hledat pomoc nebo si prostě popovídat s někým, kdo je na druhé straně ochotný poslouchat. (Kachlík, 2003)

Avšak každá mince má dvě strany, a proto také toto prostředí bez zábran může mít kladné i záporné dopady na skutečný život uživatele internetu. Monica T. Whitty a Deborah McLaughlin ve své práci *On-line recreation* zmiňují tuto protichůdnost v působení a přínosu internetu na člověka. Odkazují na výzkumy R. Krauta a kol., kteří vysvětlují neblahý vliv internetu a jeho negativní dopad na jedince v oblasti sociální tím, že snižuje jedincův sociální okruh, přispívá k depresi a osamělosti, kdežto výzkumníci L. H. Shaw a L. M. Gant ve svém výzkumu zmiňují pozitivní vliv internetu na psychický stav uživatele a to tím, že napomáhá k rozšiřování vlivu na úrovni sociální podpory a sebeúcty. (Whitty, McLaughlin, 2007, str. 2 a 4).

David Šmahel k tomuto zmiňuje teorii SIDE model (Social Identity Explanation of Deindividuation Effects). Autoři teorie SIDE modelu T. Postmes, R. Spears a M. Lea tvrdí, že ačkoliv je elektronická komunikace „někdy prezentována jako něco, co umožňuje překračovat sociální bariéry a osvobozuje individuum od sociálních tlaků, tak může naopak tyto bariéry v některých případech posílit a dát jim větší sílu.“ (Šmahel, 2003, str. 17) Podobně se i Libor Novosad obává toho, aby izolovanost a nedostatečná komunikativnost spojená (podpořená) se zdravotním postižením jedince nebyla nahrazena izolovaností novou, vyvolanou závislostí na počítači a životem ve virtuálním světě. Navíc ještě zmiňuje riziko spojené s přílišným upřednostňováním komunikace přes internet a komunikace přes mobilní telefon prostřednictvím krátkých textových zpráv (SMS), a sice možnost výrazného zúžení aktivní slovní zásoby (Novosad, 2009, str. 43). S výše zmíněnými obavami koresponduje též teorie o výskytu tzv. „*paradoxu internetu*“, kdy internet jako sociální médium je pro sociální vazby spíše brzdou, než akcelerátorem (Horská, Lásková, Ptáček, 2010, str. 29).

Dalším klíčovým tématem je definice zdravotně postižené osoby. V práci zacházím s vymezením, které pro účely průzkumu v roce 2007 použil ČSÚ (jednalo se o první komplexnější průzkum zastoupení občanů se zdravotním postižením /OZP/ v české populaci). Definice převzata z publikace L. Novosada: „*Zdravotně postiženou osobou je osoba, jejíž tělesné, smyslové anebo duševní schopnosti či duševní zdraví jsou odlišné od typického stavu*

pro odpovídající věk a lze oprávněně předpokládat, že tento stav potrvá déle než jeden rok. Odlišnost od typického stavu pro odpovídající věk musí být takového druhu či rozsahu, že obvykle způsobuje omezení nebo faktické znemožnění společenského uplatnění dané osoby.“ (Novosad, 2009, str. 17)

Podle WHO (World Health Organization – Světová zdravotnická organizace) je postižení „*částečné nebo úplné omezení schopnosti vykonávat některou činnost či více činností, které je způsobeno poruchou nebo dysfunkcí orgánu.*“ (Novosad, 2009, str. 12) Rozlišuje se dále dle doby vzniku (vrozené, získané), dle typu (postižení vnitřní, tělesné, duševní, mentální, zrakové, sluchové) a dle závažnosti postižení (rozlišujeme lehké, středně těžké, těžké a velmi těžké). (Novosad, 2009, str. 17 – 18)

Pojem sociální síť je zde chápán ve smyslu – síť jako sociální prostředí (tvořené společenskými¹ vazbami mezi jedinci ve světě). Síť jako systém propojených a vzájemně komunikujících prvků. Dle T. H. Eriksena se jedná o : „*Soubor vztahů soustředěných kolem jedince, když lidé hovoří o své vlastní sociální síti.*“ (Eriksen, 2008, str. 102) Chápu ji zde jako vztahy vytvářené a udržované různými způsoby (komunikací, prostřednictvím elektronických médií) a v různých světech – myšleno on-line a off-line světy. Význam sociální síť je dnes již však značně rozšířen, co do významu. V této práci uchopuji pojem sociální síť, jak z hlediska světa virtuálního /on-line (social networking), tak z hlediska světa reálného /off-line. Pro rozlišení mezi sociálními sítěmi off-line a on-line světů budu používat výrazy „*internetová sociální síť*“ nebo také „*sociální síť on-line*“ oproti „*sociální síti*“ jako takové nebo také „*sociální síť off-line*“, tj. pro utváření společenských vazeb ve světě off-line. Pojem sociální síť také označuje „*soubor vztahů aktivovaných s konkrétním cílem, které nemusí být nutně soustředěny kolem jednoho člověka.*“ (Eriksen, 2008, str. 102) Avšak tento druh vztahů zde není relevantní, jelikož se jedná o případovou studii, která se zaměřuje na sociální síť vybraných jedinců a tedy konkrétně na jejich sociální síť.

Internetová sociální síť, pak představuje „*komunity lidí, kteří navzájem sdílí svá data ve virtuální síti. Tyto služby nabízí rozličné možnosti interakce mezi uživateli – např. chaty, zprávy, e-maily, diskusní skupiny apod.*“ (Stejskalová, 2008, str. 8) Lze ji vymezit pomocí tří hlavních charakteristik, které „*umožňují uživatelům: 1. vytvářet veřejné nebo poloveřejné profily v ohraničeném systému, 2. zřetelně zobrazit seznam ostatních uživatelů se kterými je*

¹ V českém jazyce je mezi pojmy sociální a společenský zvláštní vztah. Někdy je lze chápat jako synonyma avšak jindy je jejich význam poněkud odlišný. V této práci používám tyto pojmy jako synonyma. Ve výjimečných případech, kde tomu tak není, bude tato skutečnost uvedena.

pojí vazba a 3. prohlížet a procházet přes seznamy vztahů a to nejen svých, ale i ostatních uživatelů v rámci systému.“ (boyd, Ellison, 2007 in Trachtová, 2011, str. 22)

Chceme-li pochopit jaké zaujímá internet postavení v životech lidí, musíme podle T. H. Eriksona také soustředit pozornost na souvztahy mezi činnostmi prováděnými on-line a dalšími sociálními aktivitami uživatelů. (Eriksen, 2008, str. 106) Sám T. H. Eriksen si klade otázku: *„Zda uživatelé internetu vytvářejí podobné závazné vazby, jaké vznikají mimo internetové prostředí?“* (Eriksen, 2008, str. 106) Autorovu odpověď nenalézám. Pouze možný předpoklad, že internet snad funguje podle jiné logiky než ostatní sociální sítě, ale tato jeho novost by neměla být aplikována automaticky na vše, co s ním souvisí. S tímto koresponduje můj záměr zkoumat aktuální sociální sítě spolu s virtuálními sociálními sítěmi. Problém však nastává už tehdy, chceme-li od sebe sociální sítě obou světů jednoznačně oddělit. Otázkou zůstává, zda to vůbec lze.

Pro osvětlení pojmů on-line a off-line realita používám vymezení profesora Haifské univerzity Aarona Ben-Ze'eva, který se domnívá, že pro vyjádření pojmu off-line je vhodné užití termínu „opravdový (actual)“, který může být o něco přesnější než termínu „reálný (real)“, jehož opakem je „virtuální (virtual)“. Toto vymezení dokládá také Pierre Lévy ve své knize s názvem Kyberkultura v níž tvrdí, že z přísně filozofického hlediska není virtuální opakem skutečného, ale aktuálního. Je přesvědčen, že virtualita a aktualita představují pouze dva různé druhy reality. Popírá tím obecnou myšlenku, že věc může být pouze virtuální nebo pouze skutečná, ale nikoliv obojí. (Lévy, 2000, str. 45) Protipólem pojmu off-line (tedy aktuální) je zde pojem on-line (virtuální). Přestože vztahy a utváření sociálních sítí on-line tedy v kyberprostoru v tomto významu nejsou opravdové, přesto se jedná o vztahy mezi skutečnými lidmi. Přestože se tyto vztahy a sociální sítě on-line zakládají na mnoha imaginárních aspektech samy o sobě imaginární nejsou. A sice kyberprostor je součástí reality, ale nelze jej za protiklad reality považovat. (Ben-Ze'ev, 2004, str. 2) Sociální sítě on-line i off-line lze tedy vzájemně kombinovat, doplňovat, překrývat a jinak ovlivňovat.

Co se kyberprostoru týká, lze jej v mnoha ohledech chápat jako jakýsi psychologický prostor. Je to prostor „virtuální (tj. neskutečný)“, do nějž lze vstupovat prostřednictvím počítačů a počítačových sítí. Interaktivní povaha kyberprostoru z něho činí skutečně rovnostářské médium, jelikož je teoreticky přístupný každému a s každým je zacházeno stejně bez ohledu na osobnostní charakteristiky jako vzhled, pohlaví, barva pleti, náboženské vyznání, rasa, věk, společenský status či zdravotní postižení. (Ben-Ze'ev, 2004, str. 17)

3.2 Výzkumné otázky

Moje hlavní výzkumná otázka zní:

„Zda a jak respondenti užívají internet k utváření či formování svých sociálních sítí?“

Dále jsem se také zajímala o to zda prostřednictvím internetu sociální sítě udržují, rozšiřují či redukuje. Zda dochází k přesouvání /přenášení/ sociálních sítí vytvořených on-line do reality skutečné („off-line světa“). Rovněž o to jaké jsou jejich silné a slabé vazby v sociálních sítích off-line a on-line? Zda skrze anonymitu internetu zastírají či nějak upozadují své zdravotní postižení. Zda se vybraní respondenti se zdravotním postižením na daných fakultách vzájemně znají či o sobě, alespoň vědí.

3.3 Výzkumná strategie

Ke zkoumání problému výzkumu byl použit kvalitativní přístup. Provedla jsem případovou studii, která je v metodologické literatuře definována jako podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. (Hendl, 2005, str. 103) Zkoumala jsem události, role a vztahy jednotlivých respondentů.

Zaměřila jsem se na úzkou skupinu vysokoškolských studentů/studentek, konkrétně skupinu čtyř respondentů a jedné respondentky, vymezenou danými kritérii (viz. podkapitola 3.5). Přičemž mou snahou bylo získat o tomto vzorku četné množství informací, k čemuž není vhodné a efektivní využívat numerické šetření. Data jsem získávala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů a dále jsem používala sekundárních dat institucionálního a osobního charakteru.

Metodolog John W. Creswell popisuje kvalitativní výzkum jako *„proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému.“* (Creswell in Hendl, 2005, str. 50) V kvalitativním výzkumu jsou výzkumné operace prováděny paralelně. I já jsem se tímto řídila.

3.4 Techniky sběru dat

Jako hlavní metodu sběru dat jsem použila polostrukturovaný rozhovor, přičemž šlo o to získat od respondenta jedinečnou, subjektivní výpověď, co nejméně předdefinovanou otázkou výzkumníka. Pro tuto techniku sběru dat je charakteristická vysoká validita (Vaňková, 2009).

Tato technika sběru dat mi umožnila nejen zachytit informace relevantní pro výzkum (tj. vedoucí k porozumění, objasnění problému), ale současně nezabránila hlubšímu proniknutí k subjektivním postojům a motivacím respondenta.

Díky ní bylo možné držet se kostry výzkumného problému, ale ne příliš zkostnatěle (strukturované interview nevhodné kvůli přílišné sevřenosti, nemožnost prohlubovat témata relevantní pro výzkum; interview nestrukturované nevhodné z opačného důvodu, příliš volné). Tento typ rozhovoru mi umožnil ujasňovat si otázky a odpovědi spolu s jejich významy (přímo během rozhovoru), čímž se zmenšilo riziko vzájemného nepochopení.

Rozhovory byly uskutečněny tváří v tvář s každým respondentem zvlášť. Pouze v jednom případě byly otázky na něž jsem se ptala respondentů při rozhovoru tváří v tvář, zaslány písemně. Oslovení výzkumného vzorku proběhlo prostřednictvím e-mailové korespondence s tím, že respondentům byl záměr mé bakalářské práce stručně objasněn. Potencionálně vhodné prostředí k uskutečnění rozhovoru jsem nejprve navrhla sama (návrhem bylo fakultní prostředí). Avšak konečný výběr místa byl ponechán na respondentech a výběru pro ně přirozeného prostředí jsem se přizpůsobila. Dva rozhovory byly uskutečněny na fakultní půdě. Další rozhovor proběhl u respondenta doma a poslední proběhl na přání respondentky v kavárně. Jediný respondent, který odpovídal na zasláné otázky písemnou formou se v danou dobu nalézal doma.

Délka rozhovoru byla přibližně předběžně stanovena na cca 30 minut (uvedla jsem již v e-mailové komunikaci). Tento předběžný předpoklad se spíše potvrdil, i když časy rozhovorů byly odlišné a v průměru trval rozhovor cca 45 minut (po delším rozhovoru nastává vyčerpání; částečně u respondentky pro niž bylo z povahy jejího zdravotního postižení odpovídání náročnější – tento rozhovor byl nejkratší). Avšak tohoto předběžného stanoviska jsem se striktně nedržela, zvláště v jednom případě byla ochota respondenta v hovoru pokračovat i po 1 hodině rozhovoru (tento rozhovor byl nejdelší a trval 1 h 20 min).

Již v e-mailové komunikaci byla respondentům zaručena naprostá anonymita. Tento fakt byl před započítím rozhovoru opět zaručen (veškeré osobní údaje, kterými by bylo možné

danou osobu identifikovat a jí přiřadit získané informace, jsou striktně oddělené a klíče k objasnění jsou známy pouze výzkumníkovi). Rozhovory byly nahrávány na diktafon a během rozhovoru jsem si rovněž dělala poznámky v bodech. Každý z respondentů na konci nahrávky udělil souhlas s použitím tohoto rozhovoru a získaných informací k účelům této bakalářské práce. S výjimkou respondenta, který byl dotázán písemně a touto formou i odpověděl, tento mi souhlas sdělil rovněž písemně. Způsob udělení souhlasu na konci nahrávky se ukázal jako praktický, jelikož pro některé z dotazovaných respondentů by bylo podepsání se vlastní rukou náročnější. Věřím, že tato skutečnost nenarušila etickou stránku informování o použití získaných informací, jelikož všichni dotazovaní respondenti jsou studenty vysokých škol a praxe s udělováním informovaného souhlasu je jim známa.

Další doplňující data byla získávána ze sekundárních pramenů institucionálního a osobního charakteru a též z dostupné literatury a internetových zdrojů.

3.5 Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Výběrovou strategií byl účelový výběr (purposeful sample). Zvolen proto, že kritéria pro výběr vzorku vyplývají z povahy výzkumného problému.

Respondenti byli účelově vybráni z prostředí výzkumníkovi částečně známého, zvoleného s ohledem na téma a problém výzkumu. Uvádím prostředí částečně známého, protože jsem vysokoškolskou studentkou a řadím se mezi uživatele internetu a internetových sociálních sítí, ale nemám žádné zdravotní postižení ani přílišné zkušenosti s lidmi se zdravotním postižením. Oslovení budoucích respondentů bylo organizačně i komunikačně náročnější. Než jsem mohla oslovit případné respondenty bylo zpočátku nutné zjistit, kteří to jsou. Musela jsem nejprve na jednotlivých fakultách oslovit příslušné osoby, které jsou k dispozici studentům se specifickými potřebami. Tyto mi poskytly elektronické kontakty na zdravotně postižené studenty zvolených fakult. Na získané e-mailové adresy jsem elektronicky rozeslala zprávu, v níž jsem dané studenty požádala o účast na mém výzkumu. Po tomto procesu jsem získala výzkumný vzorek v počtu pěti respondentů.

Jednalo se o zdravotně postižené studenty z fakult se zaměřením na společenské vědy. Z těchto pěti respondentů čtyři souhlasili s osobním setkáním a poskytnutím rozhovoru. Jeden respondent, pak odpověděl písemně na výzkumníkem zaslané otázky (znění zaslaných otázek v Příloze č. 1; struktura těchto otázek odpovídá otázkám kladených při polostrukturovaných rozhovorech s ostatními respondenty). Konkrétně se jednalo o čtyři studenty a jednu

studentku, jejichž věkové rozmezí bylo mezi lety 20+ a 30+, forma studia prezenční i kombinovaná v různém stupni studia (více v podkapitole 4.1, Tabulka č. 1). U všech zúčastněných byl splněn předpoklad, že jsou dlouhodobějšími uživateli počítače a uživateli internetu.

Základním kritériem však byl status vysokoškolského studenta, který je zdravotně postižený. Doba vzniku, stupeň a závažnost zdravotního postižení respondentů nebyla nijak záměrně vybírána. Míra postižení nebyla kritériem. Zvolení respondenti odpovídají výše uvedené Novosadově definici zdravotně postižené osoby. Mezi respondenty, kteří se výzkumu zúčastnili byli jedinci s postižením vrozeným i získaným. Charakter postižení byl vnitřní, zrakový, tělesný a sice v různých stupních závažnosti, tj. od středního až po těžký. Vlastní výběr byl omezen na respondenty vyskytující se na fakultách v ČR se zaměřením na společenskou vědu. Záměrně neuvádím přesněji, o které fakulty se jedná, jelikož vzhledem k malému počtu studentů se zdravotním postižením na fakultách je možná pravděpodobnost porušení anonymity.

Dalším měřítkem výběru vzorku byla schopnost zvolených respondentů ovládat počítač (stačilo uživatelsky) a znalost práce s internetem. Neurčila jsem, jak pokročilou znalost práce s internetem měli respondenti ovládat.

Délka trvání výzkumu nebyla předem přesně stanovena. Avšak předpoklad, že rozhovory bude nutné rozložit do širšího časového rámce byl zcela naplněn.

3.6 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

V tomto výzkumu byly průběžně prováděny polostrukturované rozhovory doplněné o sběr sekundárních dat. Interview byla pasportizována a přepisována s co nejmenší prodlevou s vědomím toho, že transkripce je první stupeň analýzy dat, předstupeň redukce. Jelikož podle J. Hendla jde při „*kvalitativní analýze a interpretaci o systematické nenumerní organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy*“ (Hendl, 2005, str. 223), byla data dále organizována, redukována a interpretována po celou dobu výzkumu. Získaná data byla navíc ještě souběžně poznámkována, což je základem interpretace. Analýzu, vyhodnocování a interpretaci získaných dat jsem prováděla souběžně, což odpovídá postupům v kvalitativním výzkumu.

Daty získanými od jednotlivých respondentů jsem se zpočátku zabývala zvlášť. Provedla jsem transkripci rozhovorů a tyto jsem následně opatřila kódy. Přetransformovaný

kvalitativní materiál byl segmentován, tj. data rozdělena do analytických jednotek, kategorizován a kódován (získaným datům přiřazeny kódy). „Kód je symbol přiřazený k úseku dat tak, že ho klasifikuje nebo kategorizuje.“ (Hendl, 2005, str. 228) Kódování je pak technika, jejímž cílem je popis, rozřídění a zestručnění dat. (Heřmanský, 2009) Provedla jsem analýzu uvnitř jednotlivých případů a následně jsem porovnála zjištěná data (kódy) mezi jednotlivými takto nakódovanými rozhovory s cílem hledat určité pravidelnosti, které by vysvětlily zkoumaný problém. (Miles – Huberman 1994, str. 10 -12 in Heřmanský, 2009) Tímto jsem mj. chtěla zjistit, zda se u nějakého případu nevyskytují nějaké zvláštnosti (extrémní případ). (Hendl, 2005, str. 113) Tato skutečnost se potvrdila u dvou respondentů v různých aspektech (více podkapitola 4.3.2). Zanalyzovaná data jsem dále interpretovala s cílem vyvodit konkrétní závěry a následná zobecnění.

U všech rozhovorů nahraných na diktafon byla provedena transkripce komentovaná, aby byla zachycena i potencionálně důležitá data, která nelze z nahrávky vyčíst. Další doplňující dotazy byly od respondentů získány prostřednictvím e-mailových zpráv. U zmíněného jednoho respondenta, který se výzkumu zúčastnil písemně, pak byla data získána pouze touto cestou. Způsob doplňujícího dotazování byl všemi respondenty odsouhlasen (některými dokonce navržen předtím než jsem se sama stačila zeptat). U rozhovorů se vyskytl jev, jak k mírného přetížení dat, tak i mírný nedostatek dat. Proto bylo nutné s respondenty předem dohodnuté „doptání se písemně“ uskutečnit. Toto se z hlediska času ukázalo jako ryze praktické avšak ne vždy bylo naplněno (jeden respondent neodpověděl).

3.7 Hodnocení kvality výzkumu

Kritéria validity výzkumu, která lépe vyhovují podstatě kvalitativního výzkumu jsou dle metodologů Lincolna a Guby: důvěryhodnost, přenositelnost, hodnověrnost, potvrditelnost. (Hendl, 2005, str. 338) Pro kvalitativní výzkum je charakteristická vysoká validita a nízká reliabilita. Tato skutečnost je zde patrná, jelikož se jedná o malý, úzce zaměřený vzorek.

Částečně pro mne jako výzkumnici představovalo prostředí výzkumu, tématicky se zaměřující na menšinu zdravotně postižených studentů, prostředí neznámé. V tomto ohledu jsem tedy byla v pozici outsidera a chybělo mi určité předporozumění tomuto prostředí. Uvádím částečně, jelikož z hlediska pozice vysokoškolského studenta a uživatele internetu a sociálních sítí jsem se naopak pohybovala v prostředí mě osobně známém.

Samotného výzkumu se zúčastnili čtyři respondenti a jedna respondentka, které jsem předem neznala a ani sami dotyční účastníci se vzájemně neznali. Otázka vzájemné důvěry byla nastolena již prostřednictvím e-mailových zpráv, které proběhly ještě před samotným rozhovorem. Prostřednictvím těchto elektronických zpráv bylo respondentům vysvětleno oč se jedná, zodpovězeny první dotazy a ujištění o dobrovolnosti a možnosti od výzkumu kdykoliv odstoupit a také zaručení anonymity. Tento způsob byl zřejmě dostačující, jelikož se během rozhovorů samotných nevyskytl jev, že by respondenti nebyli ochotni na některé otázky odpovědět. Naopak jejich sdílnost potvrzovala opak. S výjimkou respondenta, který odpověděl na otázky písemnou formou. Tento si nepřál uvést přesnější informace o svém zdravotním postižení, což jsem respektovala. U uskutečněných rozhovorů jsem však téměř u všech respondentů zaznamenala jistou stylizovanost odpovědí. Nahrávací zařízení zafungovalo u respondentů jako určité kontrolní zařízení toho, co a jak člověk říká a sděluje. Avšak tuto skutečnost jsem pocítovala a pozorovala i na sobě samé. Fakt, že výzkum prováděla žena, myslím nehrál výraznou roli z hlediska zkreslení či nesdělení informací určitého charakteru.

Předpokládala jsem, že nebude na překážku skutečnost, že výzkumník není sám zdravotně postižen. Domnívala jsem se, že tento fakt nebude mít vliv na možné zkreslení ze strany výzkumníka, naopak jsem jej považovala za jiný nezúčastněný a osobní skutečností nezatížený pohled z hlediska případného zdravotního postižení. I když tento fakt, by jistě mohl hrát roli z hlediska přístupu respondenta k výzkumníkovi. Tento by pravděpodobně mohl k výzkumníkovi se zdravotním postižením pojmout větší důvěru, což by pro výzkumníka mohlo znamenat získání informací, které by respondent běžně (zdravému výzkumníku) neposkytl (nebo naopak na překážku – zkreslení dat snahou respondenta o stylizaci výpovědí). Avšak tuto skutečnost může potvrdit či vyvrátit pouze výzkumník insider, tj. sám zdravotně postižený.

Přenositelnost výzkumu, tj. využití závěrů této případové studie pro jiný podobný případ (Hendl, 2005, str. 339), nebude nejjednodušší, ale nikoliv nemožná. Komplikace neplynou z hlediska dostupnosti prostředí nebo nalezení respondentů, ale z jedinečnosti přístupu výzkumníka do terénu jako outsidera, který může zcela odlišně působit na terén, respondenty a tím i získaná data. Podobnost bude pouze rámcová. Avšak za předpokladu, že by byl výzkumník sám zdravotně postižený (tedy insider z hlediska příslušnosti k osobám zdravotně postiženým), byla by myslím přenositelnost ještě obtížnější z pozice jeho zdravotního

postižení, a tím určité slepoty k některým faktům, ale naopak snazší při vstupu do terénu mezi osoby zdravotně postižené.

Množství informací získaných prostřednictvím zvolených výzkumných metod doplněné poznámkováním a využívání sekundárních dat, by mělo dostačovat k tomu, aby byla zajištěna potvrditelnost (účelem je posouzení adekvátnosti procesu zkoumání a získaných poznatků). (Hendl, 2005, str. 340) V tomto výzkumu bylo množství získaných dat postačující k zodpovězení výzkumné otázky i podotázek a k vytvoření závěrů. Avšak nevím nakolik dostačující k posouzení adekvátnosti procesu zkoumání. V kvalitativním výzkumu přítomnost emické perspektivy respondenta a etické perspektivy výzkumníka neumožní zajistit přesnou potvrditelnost výzkumu. Avšak domnívám se, že v obecných rysech tato případová studie do určité míry nese známky jisté potvrditelnosti.

3.8 Etické otázky výzkumu

Jelikož jsem se chystala shromažďovat mimo jiné i data osobního a citlivěji zaměřeného obsahu (otázka zdravotního postižení aj.) musela jsem předpokládat, že mohou vyvstat určité etické problémy. Avšak s touto skutečností, tj. dotazování se na věci z mého pohledu choulostivé, jsem měla povětšinou problém pouze já sama. Zde se projevila má pozice outsidera nejviditelněji. Pro dotazované je zdravotní postižení a střetávání se s touto skutečností součástí jejich každodenního života. Zejména u respondentů se zdravotním postižením vrozeným. Tento fakt jsem si zpočátku jako outsider neuvědomovala.

Ještě před započítím výzkumu jsem respondenty informovala o výzkumu, jeho zaměření, průběhu a také o tom, proč a na základě čeho jsem se na ně obrátila s žádostí či spíše prosbou o účast. Domnívám se, že informační otevřenost vůči respondentům ohledně popisu výzkumu zde nebyla na překážku.

Anonymita respondentů a jejich výpovědí byla zajištěna již na počátku prostřednictvím přiřazení kódů (respondentům, výpovědím). Klíče ke kódům byly odděleny od získaných dat. Tyto jsou známy pouze samotnému výzkumníkovi. Tato skutečnost by měla být dostačující k znemožnění zneužití získaných informací proti respondentům. Avšak zde se jedná o výzkum zaměřený na sociální síť, které jsou veřejného charakteru a respondenty nijak utajovány a věřím, že míra zneužitelnosti zde není natolik vysoká. Zajistit osobní anonymitu a diskrétnost mezi jednotlivými respondenty nebylo nikterak nutné, jelikož tito se vzájemně neznali a sběr dat byl uskutečňován s každým respondentem zvlášť. Diskrétnost na straně

výzkumníka považuji za samozřejmou. Stejně jako zdůraznění, že účast na výzkumu je zcela dobrovolná a je možné ji kdykoliv ukončit (samozřejmě bez nijakých vedlejších následků).

Jelikož se tento výzkum dotýkal osobních témat byla jsem připravena respektovat přání respondentů, pakliže by nesouhlasili s uvedením některých údajů. Avšak k tomuto zpětnému zásahu došlo pouze jednou. I bez této možnosti zpětného zásahu respondentů však hlavní zásadou zůstává, že výzkumník se řídí „*principem neuškodit*.“ (Punch, 2008, str. 88) Za podstatné také považuji vyloučení jakýchkoliv diskriminačních projevů ze strany výzkumníka k respondentům.

4/ VLASTNÍ VÝZKUM

4.1 Základní informace o respondentech a jejich zdravotním postižení

Zevrubné informace o výzkumném vzorku, způsobu jeho utvoření a prostředí výzkumu byli popsány v metodologické části této práce (podkapitola 3.5). Podrobnější informace o respondentech jsou pak heslovitě uspořádány do Tabulky č. 1 (viz. níže). Pro autentičtější pochopení zdravotního zatížení jednotlivých respondentů, a toho s čím se musejí denně potýkat, nyní ve zkratce popíši diagnózy jednotlivých respondentů. Z hlediska zdravotního postižení jednotlivých respondentů rozdílné diagnózy dokreslují rozmanitost vzorku. Tuto skutečnost nepovažuji za příliš šťastnou (více k tomuto v závěru práce).

U respondenta Adama se od narození projevuje Aspergerův syndrom. Jedná se o poruchu vývoje související pravděpodobně s autistickým spektrem. Charakterizován mírnými abnormalitami sociálních interakcí, speciálními zájmy a často i osobnostními zvláštnostmi (může způsobit problémy v sociálních vztazích a zvláštnosti chování). Příčina je neznámá a často zůstává nerozpoznána i porucha sama a tímto může docházet k nepochopení chování jedince (*Rodinná encyklopedie zdraví*, 1993, str. 129). U jedinců s Aspergerovým syndromem je někdy možné se setkat s fenoménem mimořádných matematických, kombinačních, paměťových nebo uměleckých schopností (Slowík, 2010, str. 119). Sám Adam o své diagnóze říká: „*Lékaři mi diagnostikovali, že mám Aspergerův syndrom, což je jakási lehčí forma autismu. A třeba v dětství si někteří lékaři mysleli, že jsem autista, ale nakonec se ukázalo, že nejsem a zjistili, že mám trochu Aspergerův syndrom. Nevím jestli se u mě nějak projevuje, ale já to moc nepozoruji, no.*“ (Adam) Na Adamovi, který mi druh svého zdravotního postižení sdělil již e-mailem a mohla jsem se tedy informačně připravit, nebylo jeho zdravotní postižení nijak zvláště patrné. To, že trpí výše zmiňovaným syndromem se dalo tušit jen z určitých záblesků v rozhovoru (např. nenavazující proměnlivé tempo rozhovoru /pomalejší tempo se střídá s hovorem o překot/, úzkostlivě střežená spisovná mluva spojená s několikerým opakováním slov za sebou) a také proto, že jsem věděla o jeho zdravotním postižení. Avšak uvedené příklady lze stejně tak spojit s faktem, že byl rozhovor nahráván a nastává tedy určité hlídání se (co a jakým způsobem říkám).

Borisovo zdravotní postižení se týká zraku. Jedná se o vrozený šedý zákal v kombinaci s astigmatismem, což je porucha vidění, která je způsobená nesprávným sférickým zakřivením rohovky (*Rodinná encyklopedie zdraví*, 1993, str. 130). Pakliže tato porucha dosahuje malého stupně, není natolik problematická. Avšak v kombinaci s šedým zákalem (jinak: katarakta), což je degenerativní onemocnění oční čočky, které se projevuje různými stupni jejího zakalení, je toto onemocnění závažné (*Rodinná encyklopedie zdraví*, 1993, str. 496). Boris své zdravotní postižení popisuje takto: „*Mám zrakové postižení. Od narození špatně vidím. Mám vrozený šedý zákal kombinovaný s astigmatismem, což není léčitelné.*“ (Boris) Zdravotní postižení Borise bylo patrné na první pohled a nebylo mi předem známo. Toto nepředstavovalo při průběhu rozhovoru žádný problém, jelikož se nejednalo o skryté vnitřní postižení jako v předchozím případě, které může být spojeno s případným neporozuměním neobvyklým projevům. Zde se poprvé záměr, zaznamenat informovaný souhlas na konci nahrávky, projevil ve své ryzí praktičnosti.

Co se Cyrila týká, má tento zdravotní postižení získané. Jako takový se tímto faktem ostatním respondentům vymyká. U Cyrila v důsledků závažného úrazu nastala paralýza všech čtyř končetin i trupu, tzv. kvadruplegie (též tetraplegie). Dochází k ní v důsledku poranění míchy v oblasti krku a v postižených oblastech vede ke ztrátě citlivosti a pohyblivosti (*Rodinná encyklopedie zdraví*, 1993, str. 565). Na otázku týkající se přesné diagnózy jeho zdravotního postižení Cyril odpověděl: „*Diagnóza poškození krčních obratlů a zasažení do míchy nezvratný, i když teda jsem neměl diagnózu, že ji mám přerušenu, což někdo má definitivně. Jako v podstatě jsem ji měl nějak stlačenou plus třeba nějaký úlomky kostí. Já jsem měl čtvrtěj, pátej a částečně i šestěj obratel rozdrčenej. Takže takovej stav.*“ (Cyril)

Cyrilovo zdravotní postižení mi bylo předem známo. Čímž mi byl jaksi znám rozsah postižení, že se jedná o vesměs ležícího pacienta (jak se i sám Cyril v rozhovoru jednou nazval). Avšak onen rozsah postižení mě nějak nepřipravil na jeho praktický dosah, jeho praktické důsledky. Jednalo se o můj subjektivní pocit, který jsem poznamenala do terénních zápisků, kdy jsem si uvědomila, že jsem ještě nikdy nevedla výzkumný polostrukturovaný rozhovor s nikým, kdo by byl v danou chvíli upoután na lůžko. Nejednalo se samozřejmě o žádnou praktickou překážku, ale o můj momentální pocit, jak s tímto naložit. Avšak Cyril s velkou pravděpodobností uvyklý na jistou rozpačitost z řad nezkušených „zdravých lidí“, kteří neměli tu možnost setkat se s kvadruplegikem, tuto mou rozpačitost bez problémů

velkoryse přešel. O čemž snad později svědčila i jeho sdílnost během rozhovoru. Chci tímto jen naznačit, že až tehdy jsem si nejspíš uvědomila dosah mého rozhodnutí psát bakalářskou práci se zaměřením na zdravotně postižené osoby.

Jediná respondentka v tomto výzkumném vzorku, kterou jsem pojmenovala Dana, trpí od narození Dětskou mozkovou obrnou (DMO). Formy DMO jsou různé, lišící se rozsahem a stupněm závažnosti. Avšak pro účel této práce se zaměřím na širší definici. DMO zahrnuje chronická onemocnění charakterizovaná poruchou centrální kontroly hybnosti, objevující se v závěrečných fázích nitroděložního vývoje, během porodu, bezprostředně po narození či během raného dětství. Jedinci s DMO mohou trpět spastickou paralýzou představující abnormální ztuhlost a kontrakce skupiny svalů. Dále *atetózou*, jež se vyznačuje nedobrovolnými krouživými pohyby či *ataxií*, což je ztráta koordinace a rovnováhy. Stupeň postižení je širší od mírné neohrabanosti pohybu končetin až k plné nepohyblivosti (*Rodinná encyklopedie zdraví* 1993, str. 670). Dana na otázku ohledně svého zdravotního postižení odpověděla: „*Já jsem byla přidušená při porodu, takže ty dráhy z mozku ... nefunguje spojení se svalama.*“ (Dana)

Rozhovor s Danou byl z hlediska jejího zdravotního postižení obtížnější. U osob s DMO se totiž často vyskytuje *dysartrie*, což je porucha artikulace projevující se výraznou neobratností ve výslovnosti – řeč je hůře srozumitelná (Slowík, 2010, str. 34). Toto byl i Danin případ. V e-mailových zprávách mě Dana zhruba zpravila o svém zdravotním postižení s obavou zda je kvůli své vadě řeči vhodnou respondentkou. Což jsem vůbec nepovažovala za problém. Danino zdravotní postižení je patrné na první pohled. Dana je na vozíku a projevy pramenící z povahy jejího zdravotního postižení jsou evidentní včetně již zmiňované vady řeči. Při osobním setkání jsem zapochybovala zda jí přeci jen budu rozumět, zda ona vada řeči nebude mým problémem k uskutečnění rozhovoru. Tuto obavu jsem Daně přímo sdělila. Přičemž ona mne ujistila, že se bude snažit hovořit co nejsrozumitelněji. Rovněž mi navrhla případnou pomoc s přesným objasněním významu pasáží, které by se mi při transkripci rozhovoru jevíly nejasné. Což jsem velmi ocenila, ale nakonec nebylo nutné Daninu velkorysou nabídku využít.

Posledního z účastníků výzkumu jsem nazvala Erik. Zdravotní postižení Erika je rovněž vrozené, tělesného rázu. Avšak více zde nevedu. Respondent si nepřál, aby byly tyto informace spojovány s jeho výpovědí, proto je neuvádím.

Na rozdíl od předchozích účastníků výzkumu, se kterými jsem se osobně setkala a uskutečnila s nimi interview, Erik upřednostnil písemnou formu komunikace.

Proto o tomto respondentovi nemám nashromážděny subjektivní informace, které by se daly podrobně zaznamenat pasportizací a rozvést v terénním deníku. S Erikem jsem se osobně nikdy nesetkala. Zpočátku jsem i s ním chtěla provést rozhovor osobně. Avšak z jeho strany to z různých důvodů nebylo možné. Soustředila jsem se tedy prozatím na ostatní respondenty a k Erikovi jsem se vrátila později. Po opětovném kontaktování jsem se Erika otázala, zda by mi písemně odpověděl na otázky, které mu e-mailem zašlu (viz. Příloha č. 1), s čímž souhlasil.

Tabulka č. 1: Základní informace o výzkumném vzorku

Respondenti /fiktivní jména/	Věk	Druh a forma studia	Informace o zdravotním postižení (ZP)	Internet - délka používání	Způsob získání informací
Adam	20+	bakalářské /prezenční	Aspergerův syndrom (ZP vrozené; vnitřní)	8 let	polostrukturovaný rozhovor
Boris	25+	doktorské /prezenční	Šedý zákal + astigmatismus (ZP vrozené; zrakové)	9 let	polostrukturovaný rozhovor
Cyril	30+	bakalářské, /kombinovaná	Kvadruplegik (ZP získané; tělesné; po úrazu pět let)	11 let	polostrukturovaný rozhovor
Dana	20+	bakalářské /prezenční	DMO (ZP vrozené; tělesné)	10 let	polostrukturovaný rozhovor
Erik	20+	magisterské, /kombinovaná	neuvádím (ZP vrozené; tělesné)	10 let	Elektronicky (písemné odpovědi na zaslané otázky)

4.2 Používání internetu

Zde přiblížím spojení mezi účastníky výzkumu a jejich používáním internetu. Kolik času v prostředí internetu tráví, čím se tam zabývají. Jaké spatřují výhody či nevýhody při jeho používání. Co pro ně toto médium představuje a zda se pro ně stává tím, čemu D. Šmahel říká „prostředí bez zábran“.

4.2.1 Internet a čas

Množství času, který jednotlivci tráví u internetu, čím se tam zabývají, v kterou dobu se tím zabývají a další podobné informace se u každého liší. Nejinak tomu samozřejmě bylo i u účastníků tohoto výzkumu. Otázky zaměřené na internet a čas byly kladeny ve dvou rovinách. Nejprve mne zajímalo, jak dlouho vlastně internet užívají. Netýká se pouze bezprostřední takřka nepřetržitě možnosti jej užívat, která je dnes běžná. Dále mne zajímalo kde, kdy a kolik času na internetu tráví. Zde jsem již po zjištění z předchozích odpovědí předpokládala, že respondenti mají onen nepřetržitý přístup k internetu, tedy s největší pravděpodobností vlastní svůj osobní počítač a tedy se odhalí, jak nezbytný v běžném životě pro ně představuje prostředek a to nejen ke komunikaci. Tímto jsem si chtěla zhruba udělat představu, nakolik je pro ně internet jako médium v jejich životě nezbytný. Zda jej užívají každý den či jsou jen občasnými uživateli. O respondentech jako sporadických uživatelích internetu jsem vůbec neuvažovala, jelikož to z povahy toho, že jsou studenty vysokých škol v podstatě dnes již není možné.

4.2.1.1 Doba používání

Doba používání internetu u jednotlivých respondentů je přehledně uvedena v Tabulce č. 1 (viz. výše). Z počátečního příležitostného používání internetu se postupně u všech respondentů vyskytl režim používat internet denně. Denní užívání v rámci několika hodin uvádějí všichni účastníci výzkumu. Na otázky týkající se četnosti používání internetu jsem dostala následující odpovědi:

„No každý den. ... To je různé. Podle toho jestli jsem zrovna ve škole nebo jestli mám volný den a nudím se doma nebo jestli mám zrovna nějakou akci, kam si počítač neberu. ... Když jsem doma, tak si ten internet často zapnu a u toho dělám i různé jiné věci.“ (Adam)

Podobně tomu je i u Dany. *„No tak ráno vstanu a zkontroluju mail, to je první co udělám. Na e-mailu jsem skoro jako pořád, ale neznamená to, že bych byla jenom jako u počítače, ale internet mám furt zapnutej. To už беру jako součást života, když je potřeba něco vyhledat, mi to přijde takový normální být na internetu.“ (Dana)*

Cyryla pak zapnutý počítač a aktivní internet provází téměř celý den.

„Budu to říkat opravdu co nejvíc upřímně, protože mám tendenci si trošku jako pomáhat, že chodím ven prostě víc než si myslím a různě, ale jako fakt denně. Zapínám ho v devět ráno a vypínám ho o půlnoci a taky i v jednu v noci. Já jsem ležící pacient, takže u mě, když si

napišete, že jsem rok u počítače, tak to u nikoho jinýho nebude platit tak, jako u mě.“ (Cyril)

Také Boris a Erik jej rovněž užívají denně.

„Tak minimálně teď každý den. Denně. Doma na tom internetu strávím určitě hodně zde dne.

Tak pět hodin.“ (Boris)

U Erika je situace podobná:

„Denně 4-6 hodin.“ (Erik)

Rozmanitost uváděného časového rozpětí je tedy široká, ale domnívám se, že zde může existovat jistá spojitost s mírou závažnosti postižení zvláště pak charakteru tělesného a možností fyzické aktivity.

4.2.2 Výhody a nevýhody internetu očima respondentů

Nyní se zaměřím na přístup k internetu a jeho používání z hlediska protikladů. Na jeho výhody a nevýhody, které při aktivním používání jistě dříve či později vyvstanou. Otázky kladené tímto směrem měli podhalit, jaký přístup účastníci výzkumu k tomuto elektronickému médiu zaujímají. Zda v jeho používání spatřují více výhod či nevýhod. Také v jaké oblasti a jakého charakteru tyto ať pozitivní či negativní aspekty shledávají.

Obecné výhody a nevýhody používání internetu shrnuje již MUDr. Kachlík ve svém příspěvku *Handicapovaní a internet* (Kachlík, 2003). Některé z nich, relevantních pro můj výzkumný vzorek, uvádím níže, aby bylo možné sledovat, nakolik se liší od pozitiv a negativ uváděných respondenty. Za výhody a nevýhody používání internetu z řad zdravotně postižených považuje P. Kachlík tyto:

Výhody

- + vedení oboustranné komunikace z prostředí domova
- + rychlost, operativnost (avšak záleží na typu a kvalitě připojení)
- + úspora času, minimalizace zdravotních, orientačních, komunikačních potíží v prostředí mimo byt
- + získání/posílení sebedůvěry, sebelásky, nezávislosti
- + možnost nalezení dobrých přátel, partnera, zaměstnání, cesty ke vzdělání
- + usnadnění integrace do "zdravé" společnosti mezi osoby bez handicapu i mezi podobně postižené spoluobčany
- + nové mezinárodní komunikační kanály překonávající zdravotní omezení jedince

- + snadnější přístup k informacím o postižení, jeho vzniku, průběhu, léčbě, rehabilitaci, prognózám
- + po dostatečném zabezpečení vyřizování úřední korespondence (sociální dávky, důchodové zabezpečení, daňová přiznání, formuláře, zprávy), nákupy a finanční transakce cestou elektronického bankovníctví
- + většinou bezplatné stažení řady užitečných počítačových programů, námětů, materiálů pro potřeby zdravotně postižených.

Nevýhody

- nutnost náročnějšího technického vybavení potřebného pro komunikaci (multimediální počítačová sestava, připojení k internetu, některé speciální pomůcky vyráběné malosériově či individuálně na zakázku)
- tvůrci prezentací a internetových služeb pro zdravotně postižené musejí počítat s nízkou přenosovou rychlostí a úzkým přenosovým pásmem jejich linek, vzít též v úvahu, že WWW stránky mohou vnímat jiným způsobem než nehandicapovaní, tzn. např. pomocí hmatového, zvukového či zvětšeného a velmi kontrastního optického výstupu - jejich stránky by měly být "*user friendly*", tedy přátelské k této skupině uživatelů
- fenomén internetu netvoří jedinou náplň života, je pouhou její součástí; při dlouhodobém prohlížení (surfování) na internetu může vzniknout řada obtíží, souvisejících s prací na počítači (bolesti očí, hlavy, krční páteře, zhoršení zraku, pitného a stravovacího režimu, dřívější příchod únavy, ospalost), ale též stav závislosti, projevující se nutkavým vysedáváním u počítače a pocitem, že nelze od něj odejít, strachem, že uživatel přijde o něco důležitého, že něco nestihl, opomněl; je vtažen do virtuálního světa, stává se součástí děje, podobně jako v počítačových hrách
- některé potíže zdravotně postižených osob se mohou při nevhodném používání počítačové sestavy zhoršit (např. u epileptiků, motoricky a zrakově postižených), je proto na místě se poradit s lékařem, dbát o ergonomické uspořádání pracovního místa (vhodný stůl, sedačka, umístění monitoru, klávesnice, myši, dostatek prostoru pro oporu rukou, pracovní přestávky, relaxační cviky)
- zatím méně široká nabídka a pomalejší pronikání řady služeb do sektoru zdravotně postižených (homebanking, e-shopy, elektronické ftp archivy a knihovny, komunikace

s úřady formou digitálně "podepsaných" ověřených emailů) oproti zahraničí, problémy se zabezpečením osobních údajů klientů.

(Kachlík, 2003).

Odpovědi účastníků výzkumu se k tomuto tématu, tedy v čem osobně spatřují výhody a nevýhody internetu, různí. Adam považuje za výhodu dostupnost a sdělování informací a nevýhodou mu pak je určitá prokrastinace. „*Výhodou určitě je, že si na internetu můžu najít prakticky cokoli, co mě zajímá a můžu každému sdělovat informace prakticky okamžitě. Nevýhodou pak je, že u internetu někdy trávím příliš mnoho času a mám tendenci pak odkládat nepříjemnější úkoly.*“ (Adam)

Boris považuje používání internetu, jak z hlediska pracovního, tak osobního jednoznačně za výhodu. Za nevýhodu, pak pokládá otázku nedostatečné bezpečnosti tohoto média a to zejména z hlediska nedostatečné ochrany osobních údajů a informací (týká se např. internetových sociálních sítí; více k tomuto v samostatné podkapitole Facebook).

Pro Cyrila znamená používání internetu rovněž spíše výhody. Přístup k tomuto médiu byl u Cyrila dalo by se říci dvojitý. Před úrazem jej používal jednoznačně méně a spíše ve spojení s pracovními záležitostmi. Tato skutečnost se po úrazu výrazně změnila a z Cyrila se stal velmi aktivní uživatel, který v rámci internetové sociální sítě sdružuje i jiné uživatele (více viz. podkapitola Facebook). Internet začal pro Cyrila představovat „*obrovskou komunikační bránu*“ (Cyril), určité spojení se světem, kulturou, přáteli. Rovněž k získávání informací rozličného druhu, stahování různých programů, prezentování. To vše Cyril vysoce oceňuje. Nevýhody Cyril uvádí fyzické a časové. „*Nevýhodou mohou být unavené oči, svaly a samozřejmě ten (možná až zbytečný) čas strávený u displaye, jinak to samotné prostředí internetu mě pořád baví a umím si ohlídat co mi bere.*“ (Cyril)

Co se Dany a jejího přístupu k internetu z hlediska jeho kladných a záporných aspektů týká, rovněž uvádí aspekty veskrze kladné. Za výhody, které jí používání internetu přináší považuje konkrétně možnost e-mailové komunikace, přes níž je možné komunikovat se známými, kteří bydlí daleko. Rovněž s úřady a různými institucemi a v neposlední řadě také se školou. „*Jsem měla výbornou paní na škole, se kterou se dalo všechno dohodnout přes e-mail, nikdy to nebyl problém. Kdyby to nebylo, tak to moje studium je o hodně náročnější.*“ (Dana). Také z hlediska množství informací různého charakteru, které lze v prostředí internetu získat je pro Danu přínosem. Za závažné nevýhody, které s používáním internetu

souvisí pak považuje možnou závislost na používání tohoto média a dodává „*někdy jsem se nemohla od netu vůbec odtrhnout.*“ (Dana) Další nevýhodu také spatřuje v určité ztrátě soukromí.

K tématu výhod a nevýhod spojených s používání internetu z osobního hlediska respondenta Erik ve své písemné odpovědi uvedl: „*Výhody: stálá 24/7 dostupnost dat, tj. webů, informací, textů ect., téměř nekonečné množství informací, ke kterému je ovšem třeba o to kritičtěji přistupovat, neosobní komunikace (není třeba se k hovorům setkávat osobně a cestovat), rychlá komunikace (zprávy jsou odesílány/doručovány ihned, není třeba čekat na doručení poštou). Nevýhody: Ne všechno, co je na internetu je spolehlivé a bezpečné, ne všechny informace jsou pravdivé a je třeba je řádně ověřovat pokud možno i z jiných zdrojů a uplatňovat přístup kritického čtení.*“ (Erik) Nedostatek spojený s ověřováním informací získaných z internetu a tedy uplatňováním kritického přístupu k informacím získaným z internetu není mezi respondenty běžně uváděn. Žádný jiný respondent tuto skutečnost v rozhovoru natolik přímo nezmiňuje.

Výpovědi respondentů na téma výhod a nevýhod se v určitých bodech shodují s výhodami a nevýhodami, které uvádí MUDr. Kachlík (viz. výše), což jsem očekávala, jelikož se jedná o pochopitelné a často uváděné aspekty. Respondenti vlastně ani nijak výrazně odlišné výhody či nevýhody neuváděli. Snad až na Erikovo upozornění na neurčitou spolehlivost dostupných informací a nutnost uplatňovat onen přístup kritického čtení.

4.2.3 Internet jako prostředí bez zábran

Internet lze ve své nehmatatelnosti a domnělé anonymitě, bez nadsázky nazvat jakýmsi „*prostředím bez zábran (disinhibited environment)*“ (Šmahel, 2003, str. 23) Takové prostředí se vyznačuje silným pocitem fyzického bezpečí, odosobněním se od fyzického těla, možností ukončit kontakt dle potřeby a také subjektivní anonymitou, která je pro virtuální prostředí zvláště významná. Její míra má totiž vliv na chování lidí v tomto prostoru. Spojením těchto znaků se tedy člověk v prostředí bez zábran stává jakousi beztělesnou/odosobněnou anonymní persónou s možností beztrestného projevu. Samozřejmě tomu tak není, ale přesto tomu určité charakteristiky nasvědčují. Charakteristiku internetu jako prostředí bez zábran zkoumal již D. Šmahel, který na základě zjištěných informací uvádí jisté charakteristické znaky pro toto prostředí. Patří sem větší otevřenost, při níž v prostředí internetu mizí bariéry v oblasti vystupování a člověk se stává výřečnějším, odvážnějším. Dále v tomto prostředí bez

mantinelů dochází k redukci úzkosti, jelikož uživateli případné komplexy, strachy zde mizí, s čímž souvisí i nepřítomnost sankcí v tomto prostoru. Naopak jsou zde velmi často přítomné přímé sexuální narážky. Prostředí internetu rovněž poskytuje prostor beztravným lžím a přetvářce. Je zde možné bez větších omezení měnit svou identitu nebo jich mít dokonce několik. (Šmahel, 2003)

Na to zda vnímají prostředí internetu jako prostředí bez zábran, a v čem konkrétně jsem se tedy zeptala i svých respondentů. Mým cílem nebylo zjistit nakolik se liší jejich zábrany reálného světa oproti virtuálnímu. Spíše mne z hlediska povahy zaměření výzkumu zajímala ona absence sebe sama jako fyzického objektu. Tedy jistá spojitost mezi „bezbariérovým internetem“ a zdravotním postižením. Při položení otázky na toto téma jsem záměrně nespécifikovala onen pojem internetu jako prostředí bez zábran, abych nijak neurčovala směřování odpovědí. Adam i Dana toto prostředí vůbec s tělesností nespojovali, soustředili se pouze na komunikační rámec a míru sdílnosti informací, co sdělit či nesdělit. *„Na netu je vlastně sociální interakce vždycky jaksi "nepravá" a skoro nikdy nejsi pod kontrolou tradičního "komunikačního partnera/rů", můžeš spoustu skutečností utajit.“* (Dana) Cyril však, u něhož je bezbariérovost z povahy jeho postižení opravdu podstatná, toto prostředí bez zábran s fyzickou stránkou jednoznačně spojuje. *„Určitě je to pro mě vzorový prostor bez bariér. Je to samozřejmě jen virtuální prostor, ale svým rozsahem a možnostmi je pro lidi s pohybovým omezením jedinečně bezbariérový. Samozřejmě musí překonat případnou bariéru v ovládní počítače.“* (Cyril)

4.3 Sociální sítě on-line a off-line

V prostředí internetu nacházíme a máme na výběr téměř bezpočet komunikačních partnerů s různými zájmy, hodnotami, normami. Mantinely a kritéria výběru si stanovujeme převážně sami. Utváříme si v tomto prostoru sociální sítě, které mohou, ale nemusí mít společnou základnu se skutečnými sítěmi mezilidských vztahů. Avšak, je vždy pouze na nás na jakou sociální síť navážeme, jak v prostředí virtuálním, tak reálném? Ve světě skutečném tomu tak docela není. Do určitých sociálních sítí se rodíme, do určitých se automaticky zapojujeme a jiné si později volíme sami. Je jisté, že v prostředí internetu tomu takto není. S narozením sami automaticky do žádné internetové sítě nevstupujeme nevytváří se nám žádný automatický profil, k němuž postupně přidáváme nové a nové lidi. Tento si tvoříme sami. Ale je to vždy jen na základě našeho uvážení?

4.3.1 Sociální sítě očima respondentů

Neuvádím zde žádné konkrétní vymezení či definice, jelikož tyto již obsahuje metodologická část práce. Snad jen pouze zdůraznění, že jednoznačně oddělení a konkretizace sociální sítě on-line od sociální sítě off-line je velmi obtížné a záleží pouze na jednotlivých respondentech, jak toto vnímají a sdělí. Stejně tak je to i z vymezením pojmu sociální sít jednotlivými respondenty jako takového.

Zeptáte-li se někoho na to jaké má sociální sítě nejspíše začne hovořit o nějaké konkrétní internetové sociální síti nebo Vám odpoví otázkou. „*Co tím myslíš?*“ nebo „*Jaké sociální sítě?*“ Přestože utváření sociálních sítí je staré jako lidstvo samo, v dnešní době je nejšířejí pojem sociální síť spojován převážně s tímto elektronickým médiem a to i bez onoho určujícího přízviska internetová – sociální síť. Avšak, zmíníte-li v položené otázce ony dva druhy sítí, tedy on-line a off-line sítě, najednou rozbíhá se i odpověď do dvou rovin. A pod pojmem sociální síť jako taková se objeví ony reálné vazby. Přestane být synonymem pro internetové sociální sítě. Tímto neurčitým vymezením jsem tedy dospěla nejprve k celkem rozličným odpovědím oslovených respondentů.

Pro Danu například ve spojení s pojmem sociální síť vyvstávají automaticky varianty dvě. „*Ten úzkej význam jako Facebook a sociální síť jsou přece kontakty s lidma.*“ (Dana). Sociální síť jako taková představuje z pohledu Dany „*soubor vztahů s lidmi, se kterými můžu vstupovat do v nejobecnějším slova smyslu oboustranně prospěšných interakcí*“. (Dana) V porovnání se sociální sítí on-line, pod níž si představuje „*internetovou komunikační platformu typu Facebook*“, se zdá být tato off-line síť rozmanitější a účelnější. Avšak dle mého názoru také internetová sociální síť typu Facebook přeci umožňuje vstupovat s lidmi do oboustranných prospěšných interakcí a navíc bez menších investic (např. časových). K tomuto mi osvětlení poskytly otázky směřující konkrétněji právě k sociální síti Facebook (více viz 4.3.2 Facebook).

V rozhovoru s Cyrilem na toto téma jsem byla dotázána, co myslím přesně zmíněnou sociální sítí. Pojem sociální síť on-line je důvěrně známý, ale problém nastává, snažíme-li si představit sociální síť off-line jako protipól sociální sítě on-line. Tedy to nač narážel Cyril. „*Já si dokážu představit pojem sociální síť na internetu jo, ale musíte mi charakterizovat, co je sociální síť opravdu ve skutečnosti.*“ (Cyril) Po stručném objasnění pojmu sociální sítí off-line Na písemné doplňující dotázání opětovně na toto vymezení zněla Cyrilova odpověď

takto: „*Sociální síť* = jakékoliv, alespoň částečně aktivní, propojení živých jedinců a skupin. *Internetová* = za pomoci internetu.“ (Cyril) Připodobnění obou sítí je tedy větší než v případě Dany.

Erik ve své písemné odpovědi na otázku tematicky zaměřenou na to, co si představuje pod pojmem sociální síť uvádí: „*Sociální síť je určité množství lidí shlukujících se, v přeneseném slova smyslu, kolem jedince, kteří se s ním znají (osobní sociální síť) resp. určité množství lidí, kteří se navzájem znají mezi sebou (společenská sociální síť).*“ (Erik) Internetovou sociální síť, pak považuje za ekvivalent sociální sítě jako takové. Hlavní rozdíl mezi nimi spatřuje v tom, že „*sociálních sítí mimo internet bývá více (rodina, přátelé, škola, práce, dům, ulice etc.), v soudobých internetových sociálních sítích jsou tyto skupiny nejčastěji sloučeny v jednu.*“ (Erik)

Adam při otázce se na sociální síť nezaváhal a jednoznačně uvedl internetovou sociální síť Facebook. Při pozdějším dotázání se na opětovně na toto téma s tím, aby uvedl, co si představuje pod pojmy sociální síť a internetová sociální síť byla jeho odpověď rozmanitější. „*Pod pojmem sociální síť si představuji hlavně tu internetovou, protože se tak často označuje Facebook, Twitter nebo nejnověji Google+. Co se týče sociální sítě jako takové, pokud se nemyslí síť internetová, tak tento termín podle mě označuje společenství všech lidí, kteří mě znají nebo kteří na mě mají nějakou vazbu.*“ (Adam)

4.3.2 Facebook a jiné sociální sítě on-line

V této podkapitole není mým cílem zaměřit se na popis jednotlivých internetové sociálních sítí (nebo také komunitní weby), které existují. Soustředím se pouze na tu, kterou uvedený výzkumný vzorek uvádí nejčastěji a sice na internetovou sociální síť Facebook. Ostatní internetové sociální sítě (komunitní weby) zmiňuji pouze okrajově. Jelikož okrajově jsou do nich zapojeni i respondenti sami. Skutečnost, že se respondenti shodli na užívání právě této konkrétní on-line sítě pro mě nebyla příliš překvapivou, jelikož Facebook se těší velké popularitě. Jedná se vlastně o jeden z nejrozšířenějších komunitních internetových portálů. Co však bylo překvapivé, jsou v celku rozdílné přístupy jednotlivých respondentů z hlediska aktivity v rámci této sítě. I proto věnuji tuto podkapitolu konkrétněji pouze této internetové sociální síti a pouze z pohledu respondentů.

Poměrně rozdílné byly počty přidaných „přátel“ jednotlivých respondentů (rozlišení od 5+/70+/120+ a jeden respondent se dokonce přibližoval k číslu kolem 900 set přátel). V jednom

případě i počet jednotlivých profilů, kdy jich měl respondent několik. Důvody založení profilu se vesměs rovněž shodovaly. Pověštinou šlo o to přihlásit se kvůli někomu, kdo již měl v této síti profil založen. Buď kvůli tomu, že s těmito osobami nebylo často možné se osobně potkat nebo kvůli možnostem sdílet společné zážitky prostřednictvím fotografií, videí, které zde dotyčný přítel hromadně zpřístupnil ostatním přátelům. Založený profil na Facebooku zde měl, alespoň jednou, každý respondent.

Avšak v době konání tohoto výzkumu se vyskytl jeden, který již svůj profil z této internetové sítě odstranil a do žádné jiné se nazaregistroval. Tímto respondentem byl Boris. Důvod svého založení profilu na Facebooku komentuje takto: *„No to bylo samozřejmě kvůli jednomu kamarádovi, kterej tady byl s přítelkyní Francouzkou a chtěl mi ukázat fotky. A říkal, tak zkus ten Facebook, tak jsem to teda zkusil no.“* (Boris) Profil si tedy založil, ale asi po týdnů užívání jej chtěl zrušit, což se mu však podařilo až za cca půl roku. Ke zrušení své účasti v této internetové sociální síti se rozhodl zejména z důvodu bezpečnosti. Na Facebooku také postrádal určitou opravdovost takto utvořených a udržovaných vztahů. *„Nepřipadám si tam bezpečněj a přijde mi nebo spíš mám takový dojem z toho, co tak slyším o tom Facebooku, a co jsem měl zkušenosti, to ty sociální vztahy spíš ničí než vytváří, protože mám pocit, že na tom Facebooku kolikrát jde o ten lov přátel za každou cenu. Prostě takový to skutečný kamarádství se z toho vzájemného vztahu vytrácí, že máte spíš jenom takové virtuální přátele než opravdové přátele.“* (Boris) Tento Borisův razantně odmítavý přístup k Facebooku se u žádného jiného respondenta neopakoval, i když otázka nedostatečné bezpečnosti byla rovněž zmiňována. Boris na závěr ale nevylučuje, že bude z nezbytnosti být ve spojení s přáteli, nucen si profil založit. *„To je právě to, co se říká dneska, že vlastně člověk, když není na Facebooku, tak jako není. Uznávám, že tohleto je dost těžký a může to být důvod proč potom budu nucen třeba jednou se k tomu Facebooku vrátit. Ale nerad.“* (Boris)

Dana, která v současné době profil na Facebooku má jej navštěvuje cca jednou za 14 dnů. Není tedy ve svém užívání příliš aktivní oproti dalším respondentům s výjimkou Borise. Profil si zde udržuje právě zejména kvůli aktuálnějšímu spojení s kamarády. Všechny přidané „přátele“ zná osobě a to ještě předtím než si je do svého profilu přidala. Avšak i přesto si k této internetové síti udržuje jistý odstup. Svůj přístup zhodnocuje takto: *„Mě je to obecně jako ta instituce velmi nesympatická a myslím si, že to přeci jen brání a deformuje komunikaci. Zvláště, když to vidím u mladejch. Není mi to příjemný a ani to pro mě není přirozený. Na druhou stranu díky tomu jsem mohla teď kontaktovat kamarádku, kterou jsem*

neviděla čtyři roky. Má to své výhody, ale obecně to není moje parketa.“ (Dana) Dana je ještě zaregistrovaná na nejmenovaném diskuzním serveru.

Adam je ve svém používání internetové sociální sítě Facebook velmi aktivní. Často využívá chat či vkládá různé fotografie, videa, rozesílá pozvánka na různé akce. Používá jej téměř denně a často jako komunikační médium. Profil si zde založil již před cca čtyřmi roky, tj. v době, kdy tady ještě tato internetová sociální síť nebyla příliš známá, jak říká. Od té doby se počet jeho přátel zde, rozrostl do úctyhodných rozměrů. Adam je totiž oním respondentem vyznačující se počtem přátel na Facebooku ve stovkách (přes 900 lidí). Částečně je to lze vysvětlit tím, že Adam je členem nejmenované mezinárodní organizace a organizačně se podílí a účastní mnoha veřejných akcí. Avšak i přes to mne toto úctyhodné číslo zarazilo. Zajímalo mne zda všechny tyto „internetové přátele“ zná osobně a pamatuje se je. Zda se se všemi z nich setkal. Adam k tomuto říká: *„Sice nemám rád, když někdo má tisíce přátel a nezná je. Ale já se snažím všechny znát, ale některé třeba vidím jednou, ale pak už dlouho ne, tak si je přidám do přátel. Anebo někoho koho jsem ještě osobně nepotkal, ale vím, že bude na nějaké akci v nejbližší době, kam chci jet taky, tak si ho přidám do přátel taky.*“ (Adam) Tento způsob přidávání přátel do osobního profilu založeného na skutečné jméno se vyskytuje pouze u Adama. Jeho internetová sociální síť je tedy velmi široká. Navíc je ještě rovněž zaregistrován na Twitteru a Netlogu, které z důvodu malé účasti svých přátel příliš nepoužívá.

Přístup Cyrila k internetovým sociálním sítím je velmi alternativní a experimentální. Před úrazem sice profil založený měl, ale aktivně jej nepoužíval. Současný profil si zakládal až po úraze a sice cca před třemi lety. Cyril na svém osobním profilu na Facebooku nedisponuje takovým množstvím přátel jako Adam. Avšak za to zde má založených profilů několik. *„Mám samozřejmě na Facebooku profil a klidně otevřeně řeknu, že jich tam mám několik.*“ (Cyril) Pouze však na Facebooku na žádné jiné internetové sociální síti. Prvním je osobní profil na jeho skutečné jméno, kde má své přátele z řad přátel z off-line světa, které si přidává po zralé úvaze. *„Když si přidám přítele, tak opravdu o tom přemýšlím jestli je to můj přítel. Jestli to není někdo koho jsem potkal a vlastně ho ani neznám, protože pak samozřejmě já si dovolím dát tam třeba nějakou osobní fotku a vím, že úplně cizí člověk mi na ni neklikne a neuvidí to rázem třeba jeho pět set přátel jo.*“ (Cyril)

Další profil si založil pod názvem jisté organizace, která souvisí s jeho zdravotním postižením a zde sdružuje podobně zdravotně postižené avšak nejen ty. Tento profil sdružuje

široký okruh uživatelů Facebooku a čítá již přes tisíc „přátel“. Cyril jej založil cca před půl druhým rokem. *„Já jsem začínal s tímhle profilem jako takovej lehkej bulvár, kde vkládám veškerý příspěvky, co se postiženejch týkaj, zajímavosti, různé reformy, kuriozity, vtipy i nějaký kulturní věci. Myslím si, že ten profil funguje výborně, výborně.“* (Cyril) Tento způsob registrování nějaké skupiny či organizace je neobvyklý, jelikož Facebook umožňuje registraci jednotlivým osobám i skupinám a různým organizacím. Toto si Cyril uvědomuje a uvádí, že je to pro uživatele často překvapivé, ale nijak zvlášť se tím nezabývá.

Třetí profil, který si Cyril založil je takový jeho určitý experiment. Založil si jej z konkrétního popudu jako reakci na jistého ne příliš sdílného zdravotně postiženého uživatele, kterého si Cyril přidal za přítele do svého neosobního profilu (profil s názvem oné nejmenované organizace). Předpokládal totiž, že oslovil-li by jej jako žena, byla by jeho sdílnost, co se informací týká, mnohem větší. Založil si tedy profil s identitou ženy. *„Otevřeně do mikrofonu říkám, že jsem si založil profil ženy, falešný profil dívky a nepřipadám si jako podvodník, protože pro mě je to experiment.“* (Cyril) Jeho předpoklad se ukázal být správný, jelikož prostřednictvím této identity ženy, docílil výrazného obratu v přístupu a z původně nesdílného uživatele se stal uživatel velice sdílný, co se informací týká. Zde vidíme v praxi aplikovanou jednu z charakteristik internetu jako prostředí bez zábran (viz. podkapitola 4.2.3). Internet jako ideální prostředí vhodné k vytváření rozličných identit, což člověku umožní ocitnout se v pomyslném těle někoho jiného, vystupovat jako někdo jiný.

4.3.3 Výhody a nevýhody sociální sítě on-line očima respondentů

Tak jako elektronické médium internet má své výhody a nevýhody, je tomu i u internetových sociálních sítí. Což se ostatně týká čehokoliv. Jinak řečeno každá mince má vždy dvě strany. Zeptala jsem se tedy zda a v čem přímo respondenti pociťují onen rub a líc internetových sociálních sítí, též klady a zápory utváření těchto sítí v kyberprostoru.

O jakési nevýhodě internetové sociální sítě vlastně již hovořil respondent Adam v předchozí podkapitole. A sice, když se zmiňoval o případné možnosti hovořit s někým, jehož pravá identita mu není známa. A právě tuto skutečnost uvádí Erik jako jednu z nevýhod internetové sociální sítě. *„Nikdy není jasné, nevydává-li se člověk za někoho jiného, případně jaké jsou jeho úmysly.“* (Erik) Za jasnou výhodu naopak považuje možnost setkávat se s lidmi. Vráťm-li se v tomto tématu zpět k Adamovi zjišťuji, že jeho pohled na internetové

sociální sítě je veskrze kladný, tedy je vnímá spíše z hlediska výhod. Jako výhodu vnímá možnost utváření sociálních sítí prostřednictvím internetu a hlavně možnost nezávazně komunikovat a zastupovat tak interakci tváří v tvář. *„Pokud potkám někoho s kým si nestihneme moc popovídat, můžeme to napravit na Facebooku.“* (Adam) Co se nevýhod týká, je jeho vyjádření stručné. *„Má to samozřejmě nevýhodu, že pokud někoho neznám, tak se na něj nemůžu stoprocentně spolehnout.“* (Adam)

Boris za výhodu, podobně jako Erik, uvádí možnost setkávat se s lidmi. *„Výhodou je určitě to, že se setkáváte s lidmi, se kterými už třeba dlouho nejste v kontaktu. Máte přehled o tom, co dělají a tak.“* (Boris) Nevýhodu Boris uvádí stejnou jako v případě internetu a sice nevěří dostatečnému zabezpečení osobních dat. Boris je také přesvědčen o tom, že z hlediska komunikace může internetová sociální síť působit spíše destruktivně. *„Přijde mi, že ty lidi si spolu ani moc nepovídají, že jenom tak jako chatujou. Navíc někdy tý komunikace je možná až nadbytek, že o tom pak říkají, že ten hovor je povrchní.“* (Boris) Další nevýhodou je pak vlastně ona virtualita vztahů. *„Přijde mi, že ten Facebook upřednostňuje spíš virtuální přátelství oproti normálnímu přátelství. Samozřejmě záleží, co tam dáte, ale přijde mi, že potom, když třeba máte volnou chvíli, že tam máte tendenci jít, vidíte, že vás to vyloženě nutí prohlížet to soukromí těch ostatních lidí.“* (Boris) Tento Borisův výrok uvozuje dalším negativum sociální sítě on-line, které uvádí a sice určitou schopnost vzbuzovat a podporovat v uživatelích internetových sociálních sítí, jejich skrytou voayerskou součást, která je člověku vlastní. S tímto Boris nechce mít osobně co dočinění. Zmíněnou obavu, která je dle mého názoru na místě, potvrzuje charakteristika internetu jako disinhibovaného prostředí.

Tuto internetovou formu voayerství také v jiném kontextu uvádí Cyril, když hovoří o vysoké neaktivitě „přátel“, které má přidané ve svém neosobním profilu na Facebooku (profil založený na jméno organizace, viz. podkapitola 4.3.2). *„Společnost vlastně je, když se to tak vezme, poměrně voayerská, protože lidi tam jsou, ale nic tam nepřispívají a jenom to čtou...“* (Cyril) Za výhodu považuje možnost aktivního získávání informací prostřednictvím stýkání se s lidmi touto cestou a také možnost sám propojení a sítě touto cestou vytvářet (tomu odpovídá množství založených profilů). Podle názoru Dany nevýhodou sociálních sítí on-line je to, že jsou daleké přirozené komunikaci z očí do očí a rovněž zmiňuje jako nedostatek ztrátu soukromí. *„Podle mě to narušuje tu přirozenou komunikaci z očí do očí a taky mi na tom vadí ta ztráta soukromí. Když něco zveřejníš, všichni pak vědí, kde jsi, s kým jsi byla.“* (Dana) Oceňuje pak možnost vztahy touto cestou udržovat, ale nikoliv vytvářet.

4.4 Společenské vztahy a vazby

Zde se tematicky zaměřím na rozličné otázky týkající se společenských vztahů v rovině off-line i on-line světa. Rovněž se zaměřím fakt jaké okruhy silných a slabých vazeb respondenti mají. Zda a jak se tyto liší v obou světech. Následně pohovořím o tom zda mají respondenti zdravotně postižené přátele a zda znají na své mateřské fakultě nějaké zdravotně postižené studenty. Dále hovořím o tom jakou roli hraje zdravotní postižení respondentů z hlediska navazování mezilidských vztahů a zda přílišný pobyt v prostředí internetu nemá vliv na jejich vztahy v domácím prostředí.

4.4.1 Rozdílný svět off-line a on-line z hlediska vztahů

V tomto oddíle se soustředím na otázky, které měly za cíl odhalit zda a nakolik respondenti vnímají určitý rozdíl mezi světem off-line a on-line z hlediska vztahů, jejich utváření, udržování, formování. V čem vnímají hlavní rozdíl, pomineme-li onu fyzickou stránku věci, která je samozřejmě důležitá. Již víme, že všichni respondenti tráví určitou část dne on-line. Tyto dva světy existují současně a nelze přímo říci, že by jeden byl protikladem toho druhého. Spíše jeden druhý doplňují. Ve světě on-line hraje hlavní roli představitost, která je v off-line světě vlivem přítomných viditelných podnětů spíše upozaděná. Imaginární realitu světa on-line rovněž nelze omezit pouze na soukromou oblast určité osoby, jak to lze off-line, ale je spíše sdílena s více lidmi. Avšak jedno mají oba světy společné, vztahy v nich založené vznikají mezi skutečnými lidmi z masa a kostí. Vztah navázaný ve světě on-line se sice zakládá na mnoha imaginárních aspektech, ale vztah sám o sobě imaginární není. Svět on-line je součástí světa off-line a vztahy on-line jsou vztahy reálnými. (Ben-Ze'ev, 2004, str. 2).

Jak tedy respondenti přistupují k tomuto vymezení. V čem je pro ně kromě jasné absence interakce tvář v tvář svět on-line jiný. A je pro ně vůbec nějak jiný? Adam vnímá rozdíly hlavně z hlediska komunikace a identifikace. „*V tom on-line světě jednak ne každý musí být na Facebooku pod svým vlastním jménem. Můžou tam dávat různé přezdívky a tak. Někdo se může třeba i za někoho jiného vydávat, ale s tím jsem se snad zatím nesetkal. ... Já většinou vím s kým se bavím na tom internetu, ale i tak je tam samozřejmě rozdíl, že když někomu napíšu a někomu se třeba nechce odpovídat, tak nemusí odpovídat. Zatímco, když k někomu přijdu a na něco se ho zeptám, tak už ten člověk často nemůže utéct.*“ (Adam)

Boris vnímá rozdíl mezi těmito dvěma světy právě převážně skrze absenci již zmiňovaných fyzických aspektů. „*Myslím, že ten off-line vztah je jedinečnej tou fyzičností. To prostě být s někým. Je něco jinýho, když prostě s někým planě hovoříte o nějakým koncertu a je potom něco jinýho s tím člověkem jít na ten koncert a sdílet s ním ten okamžitej prožitek.*“ (Boris) Svět on-line a zde utvářené vztahy považuje za přijatelné z hlediska praktického „*samozřejmě on-line vztahy jsou dobrý, když jste třeba daleko od sebe a není jiná možnost tý komunikace.*“ (Boris) Avšak vůči vztahům utvářeným ve světě off-line tedy aktuálním je považuje za jakousi „*on-line náhražku*“, když říká „*off-line svět je takový skutečnější precí jenom ta on-line náhražka ještě furt není úplně dokonalá.*“ (Boris)

Borisovu pohledu na tuto problematiku je se podobá i pohled respondentky Dany. Rozdíl jako takový mezi vztahy ve světě on-line a off-line Dana neuvádí, i když přístup k těmto dvěma světům odlišuje. Raději se pohybuje ve světě off-line a v něm tedy utváří své vztahy a odtud jsou pak některé přenese do onoho světa on-line, ale naopak nikoliv. K internetu jako elektronickému médiu má vztah kladný. „*Každopádně, ale já má jako internet velmi ráda.*“ (Dana)

Erik a Cyril pak rozlišují mezi světy on-line a off-line jako takovými. Pro Erika mezi nimi není rozdíl, jelikož internet považuje za pouhou součást skutečného světa. „*Internet je pouze součást skutečného světa. ... realita je jen jedna a internet je její součástí.*“ (Erik) Erik podobně jako Dana do světa on-line přenáší vztahy utvořené ve světě off-line, nikoliv navazuje. „*Osobně na internetu nevytvářím nové sociální sítě, komunikuji pouze s lidmi, které znám nejprve mimo internet.*“ (Erik) Cyril pak namísto vyjádření nějakého konkrétního rozdílu popisuje spíše fakt, kdyby internet neměl a tedy nebyl on-line. „*No striktně pocítím, kdy mi jako vypadne internet, tak člověku začne něco chybět. Je to divné. Takže mám závislost na tom být on-line. Určitě mám závislost na to být na Facebooku, přiznám se klidně.*“ (Cyril) Cyrilův svět off-line se se světem on-line zřejmě prolíná více než u předchozích respondentů, což koresponduje s tím, že zde tráví ve srovnání s ostatními účastníky výzkumu poměrně nejvíce času.

4.4.2 Silné a slabé vazby (pouta) respondentů

V sociálních sítích on-line i off-line dochází k vzájemnému ovlivňování. Jedinci předou své sociální sítě a tyto sítě mají zpětně vliv na jedince, který je v nich ukotven a tedy zaangažován. Sítě si nevytváříme náhodně, ale záměrně často také s ohledem na podobnosti

jak osobnostní, tak fyzické. Se změnou sociální role jedince nastává obvykle i změna jeho sociální sítě. V obecnějším podání má každý jedinec silné a slabé vazby v rámci své sociální sítě. Silné vazby sdílí s lidmi blízkými, s nimiž je úzce nejen informačně svázán (nejčastěji užší a širší rodina, přátelé) a lidé sem patřící se vzájemně znají. Slabé vazby jedince, pak představují jeho známí a jsou charakteristické tím, že lidé se zde vzájemně neznají, spojovací uzel představuje jedinec, o jehož slabé vazby se jedná. Slabé vazby zajišťují propojení shluků různých silných vazeb, čímž dochází k propojování společnosti jako takové. Podle sociologa Marka Granovettera jsou pro přenos informací a zajištění potřeb jedinců důležitější ony slabé vazby. (Barabási, 2005, str. 47 – 55) A právě internetové sociální sítě jsou vhodným médium k vytváření a udržování slabých vazeb.

V souvislosti se slabými a silnými vazbami se odpovědi respondentů různí. Avšak vesměs se potvrdila skutečnost, že v rámci internetových sociálních sítí, míra slabých vazeb sdílených s přidanými přáteli zde vysoce převyšuje míru silných vazeb. Nejmarkantnější výkyv jsem zaznamenala u Adama, jehož počet přátel na internetové sociální síti Facebook se blížil bezmála tisíci přátelům. Zde dle mého názoru nastává zlom, kdo jsou vlastně přátelé (silné vazby), a kdo známí (slabé vazby). V tomto považuji termín „přátelé“, tak jak je uváděn na internetových sociálních sítích spíše za synonymum pro „známé“. Avšak záleží na přístupu každého jedince, který si svůj profil vytváří, jak toto vnímá. Z onoho vysokého počtu lidí vyskytujících se v Adamově sociální síti on-line považuje Adam přibližně dvaceti lidí za skutečné přátele, s nimiž tvoří silnou vazbu ve světě off-line. Danina internetová sociální síť se rovněž skládá z převážného množství lidí, s nimiž ji pojí slabé vazby. Silné vazby v jejím profilu na Facebooku představují například členové rodiny či někteří spolužáci ze ZŠ.

U sociálních sítí off-line se rovněž potvrdilo obecné pravidlo, tj. okruh vazeb silných je užší než okruh vazeb slabých. V tomto nastal určitý posun v Cyrilově případě, ale začněme nejprve u Borise. Boris, který nemá profil na žádné internetové sociální síti tedy stručně vylíčil svou sociální síť off-line. Mezi lidmi, s nimiž tvoří slabé vazby řadí spolužáky ze školy (ze SŠ a VŠ), z nichž se dále rekrutují ti, kteří vedle Borisovi úzké rodiny rovněž spadají do okruhu silných vazeb. „*Důležití jsou takový ty kamarádi, který už jsou někde tak jako za mezi takovýho normálního kamarádství. Jsou pro mě hodně důležití.*“ (Boris) Fakt, že Boris není uživatelem žádné internetové sociální sítě typu Facebook, Twitter aj. neznamená, že Boris není aktivním ve sdílení informací elektronickou cestou. Ke sdílení však používá pouze jiné prostředky (e-mail, Skype; více v podkapitole 4.5), které ostatní respondenti používají

samozřejmě také, ale oni navíc ještě zmiňované sociální sítě on-line. Erik rovněž uvedl informace vztahující se k sociálním sítím off-line. Mezi lidmi, s nimiž jej pojí silné vazby, řadí ty, s nimiž vzájemně sdílí informace bližšího charakteru. Do slabých vazeb pak patří všichni ostatní, s nimiž není natolik informačně v kontaktu či jinak sblížen.

A nyní již k případu respondenta Cyrila, který bylo nutné nahlédnout opět dvojmo. Vymezit jej do dvou rovin – před a po úrazu. Cyrilova sociální síť off-line byla před úrazem velmi široká. Ovlivněno zejména tím, že Cyril se pohyboval a podnikal v oboru, který vyžadoval téměř každodenní navazování kontaktů s neznámými lidmi. Cyrilovy slabé vazby, kam zařadil spolupracovníky, firemní klienty, velké množství kamarádů, spolužáky, sousedy a jiné známé, tedy mnohonásobně přerůstaly vazby silné. Síla jeho slabých pout byla veliká. Tuto skutečnost Cyril osvětluje tzv. fenoménem parties, jak říká a připodobňuje jej v určitém smyslu k éře 60. let minulého století. Jednalo se o poměrně širokou partu mladých lidí, kteří se společně chodili bavit, měli společné zájmy. *„Zastihl mě takovej jeden fenomén, kterému se říkalo parties. A byla to taková vlna, která už dneska taky není. Tyhle parties, tyhle kulturní akce pro lidi to byla vlna, která mě zasáhla. Měli jsme partu, se kterou jsme chodili furt do klubů tancovat, pořád. Já jsem za tím poměrně fakt viděl to přátelství... byli jsme opravdu parta kamarádů až tak, že jsme spolu chtěli bydlet a strašně jsme si to užívali, byl to fenomén... myslím si, že to byl takovej jako zvláštní comeback šedesátek.“* (Cyril)

Avšak i silné vazby před Cyrilovým úrazem dorůstaly značných rozměrů. Patřila sem samozřejmě Cyrilova rodina (užší i širší) a také velké množství přátel. *„Dneska si klidně troufnu tvrdit, že těch kamarádů dobrejch jsem měl opravdu 100, kdy jsem je považoval za přátele. Řekl bych o tom člověku, že je můj přítel.“* (Cyril) Po osudné nehodě, která výrazně ovlivnila Cyrilův další život se tato bilance změnila. Šíře slabých vazeb se sice zúžila, ale ještě markantnější změny doznaly silné vazby. *„Když se vši zodpovědností skrze ten Facebook nastavíme tu laťku, kdy bych měl říct znám ho, chce se mi s ním sdílet všechno, mám ho rád, svěřil bych se mu, a co já vím, tak těch lidí mohlo bejt 100 a mě dneska zůstali třeba čtyři nebo pět.“* (Cyril) Tolik k přátelům off-line. Na internetové sociální síti Facebooku však míra Cyrilových silných vazeb v osobním profilu rovněž představuje menšinu. I on zde s většinou přidáných přátel sdílí slabé vazby (část přátel z doby před úrazem a část přátel „nových“ po úrazu).

4.4.3 Přátelé a zdravotní postižení, anonymita a sociabilita

V rámci obou typů sociálních sítí, které v této práci uvádím jsem rovněž věnovala pozornost tomu, zda se ve skupině přátel respondentů vyskytují lidé zdravotně postižení. Nebo zda kupříkladu znají jiné zdravotně postižené studenty z prostředí fakulty na níž studují. V souvislosti s navazováním společenských vztahů jsem se zaobírala tím, nakolik respondenti využívají anonymitu internetu v souvislosti se svým zdravotním postižením. Tedy zda o svém zdravotním postižení hovoří otevřeně či se snaží tuto skutečnost nějak zastírat. Dále mne zajímalo nakolik má podle mínění respondentů vliv jejich zdravotní postižení na navazování vztahů s ostatními lidmi. Můj zájem také směřoval ke zjištění míry sociability a sice k tomu, zda vlivem trávení času na internetu nedochází se členy domácnosti respondentů k jejímu snižování.

Struktura přátel respondenta Adama je velmi rozmanitá, což není vzhledem k jeho družné a přátelské povaze nijak překvapivé. Adam má i zdravotně postižené přátele, ale jejich počet je velmi malý. K dotazu zda jsou mezi jeho kamarády i lidé se zdravotním omezením nebo zdravotně postižení Adam uvádí: „*No tak určitě hodně lidí to taky skrývá podobně jako já. Ale vzpomínám si, že třeba mám jednu kamarádku a ta je na invalidním vozíku, a když jsem ji poznal, tak ještě na tom invalidním vozíku nebyla.*“ (Adam) O jiných zdravotně postižených kamarádech Adam nehovoří a žádné zdravotně postižené studenty na fakultě, kde studuje, nezná.

V předchozí citaci Adama, rovněž vidíme nepřímou odpověď na jednu z dalších otázek, která se týká zdravotního postižení a anonymity poskytované internetem. I když v případě Adama není tato skutečnost příliš rozhodující, neboť u Adama není jeho zdravotní postižení na první pohled vůbec patrné. I proto nejspíše hovoří o skrývání svého zdravotního postižení. Na přímý dotaz ohledně využívání anonymity prostředí internetu a upozadění svého zdravotního postižení Adam odpovídá: „*Já si své zdravotní postižení neuvědomuji ani v běžném životě a naopak chci, aby bylo vidět, že dokážu všechno. Ale dovedu si představit, že když je někdo třeba na vozíku, tak na internetu se může s každým bavit úplně normálně a nemusí se se svým postižením každému chlubit.*“ (Adam) V otázce vlivu zdravotního postižení respondenta na navazování mezilidských vztahů je Adamův subjektivní pocit založen opět na skryté povaze jeho zdravotního postižení. „*Jak jsem říkal, že už vlastně vůbec nepozoruji, že bych měl nějaké příznaky toho Aspergerova syndromu, tak možná ... možná třeba mám někdy větší problém se s někým bavit ve společnosti, ale jinak s tím žádné problémy nemám. Takže*

už to vlastně nepozoruji.“ (Adam) V otázce zaměřené na snižování sociability se členy Adamovy rodiny neuvádí Adam informace, které by snižování sociability nasvědčovali.

Borisovy vztahy s jinými lidmi se zdravotním postižením počínají ve speciální základní škole, kterou navštěvoval, ale tím tyto vztahy končí. Do svých slabých vazeb řadí jednoho zdravotně postiženého studenta z jiné fakulty, s nímž se zná ještě z již ze zmíněné ZŠ. Ale v rámci Borisových silných vazeb zdravotně postižené jedince nenalezneme, což není dle Borisových slov *„ani moc kvůli tomu postižení“* (Boris), ale spíše shoda okolností. *„To je zajímavý právě, že já vlastně se se zdravotně postiženejma nějak nestýkám. Jo, že prostě od gymnázia jsem byl zvyklej na zdravěj kolektiv vedle sebe, tak jako ani nemám nějak prostě potřebu je vyhledávat.“* (Boris) Rovněž Boris na fakultě, kde studuje, nezná žádné jiné zdravotně postižené studenty. V otázce vlivu zdravotního postižení na navazování vztahů záleží podle Borise, u něhož je jeho zdravotní postižení patrné na první pohled, na tom o jakou úroveň vztahu se jedná. *„Do takový tý normální kamarádský úrovně je to v pohodě, jo. Ale potom třeba už jako dál vztahy, tak to už problém je. A obecně jako je fakt, že zase těch přátel třeba tolik nemám, protože navazování těch vztahů právě z hlediska toho postižení je přeci jenom pro mě těžší. Třeba nepamatuju si moc obličejů, tváře.“* (Boris)

Rovněž Erik ve svých odpovědích uvádí obtížné navazování společenských vztahů, které by mohlo být spojené s jeho zdravotním postižením, ale je to pouze Erikův předpoklad, jelikož jeho zdravotní postižení je vrozené a není tedy schopen porovnat tento stav s jiným předchozím. *„Společenské vztahy navazuji velmi obtížně, spojení zde určitě je. Avšak nikdy jsem nebyl ve stavu bez tělesného postižení, abych mohl srovnat.“* (Erik) Také Erik nezná žádné zdravotně postižené studenty na své mateřské fakultě a ani nemá žádné zdravotně postižené přátele. K otázce zastírání či otevřenosti ohledně svého zdravotního postižení v prostředí internetu Erik uvádí: *„V reálném světě stejně jako v reálné části internetu je nedílnou součástí, osobně jej nijak nezastírám, ale ani nezdůrazňuji.“* (Erik) V souvislosti se sociabilitou a jejím možným snižováním je Erikovo stanovisko jednoznačně zamítavé.

V případě respondentky Dany je situace s kamarády se zdravotním postižením zcela odlišná. Dana má velké množství zdravotně postižených přátel. Je to dáno zejména tím, že je členkou nejmenované organizace, která zdravotně postižené osoby přímo sdružuje. Avšak

jako v případě respondentů předchozích, také nezná žádné zdravotně postižené studenty na své mateřské fakultě. Z hlediska zdravotního postižení a jeho vlivu na navazování vztahů Dana rovněž přiznává jistou míru vlivu. *„Je to velký problém, protože já blbě mluvím, divně se u toho hejbu a tak. A to trochu odrazuje a působí to divně, ale já se to snažím zvládat.“* (Dana) Nabízí se tedy otázka, zda by tedy v tomto ohledu nebylo někdy lepší využít anonymity internetu, na což Dana odpověděla: *„Bylo, ale bylo by to oportunistický. Ale ani bych to v životě neudělala, abych se seznámila jako inkognito. Od mala mi bylo vštěpováno, že k tomu mám přistupovat tak, jak to je, a proto je mi asi nesympatický to zatajovat.“* (Dana) K mému dalšímu dotazu ohledně užívání internetu a míry sociability Dana žádné snížení nezaznamenala.

S okruhem přátel z řad zdravotně postižených osob je to u respondenta Cyrila složitější. V řadách Cyrilových přátel bychom našli zdravotně postižené jedince, jak v době před úrazem, tak po úraze. *„Stýkám se s nima a neměl jsem k tomu žádný předsudky.“* (Cyril) Avšak tím, že nastal onen životní zlom a Cyril byl náhle rovněž zdravotně postižený, se tento okruh rozšířil. I když zpočátku toto zesílil fakt, že Cyril se zkrátka nacházel převážně ve společnosti lidí s určitým handicapem (od nemocnice, přes rehabilitační ústavy a centra). Cyril však není příliš nadšen tím, že k odlišování mezi zdravotně postiženými a zdravotně nepostiženými jedinci vůbec dochází. Domnívá se, že tím se vlastně zeslabuje integrace zdravotně postižených do většinové společnosti. *„Prostě pokud má nějaká integrace fungovat, tak se tohle nesmí rozlišovat, protože pokud my se budeme jako striktně dělit na dvě skupiny, tak jako pak budeme mluvit o integraci, ale to je všechno postavený na hlavu. Já žiju mezi zdravějma lidma, žiju ve společnosti, která má strašně malý procento vozičkářů, takže asi s tímhle procentem se v tomhle procentu s nima stýkám.“* (Cyril) Pouze a přímo však Cyril styky s jinými zdravotně postiženými lidmi nevyhledává. *„Jakoby nevyhledávám je úplně. Jako někdo opravdu může žít jenom mezi nima, že si připadá, že jenom tam je všechno v pořádku, že teď jsem mezi svejma. A to já vůbec.“* (Cyril)

Co se jiných zdravotně postižených studentů na fakultě, kde Cyril studuje, týká také on podobně jako všichni předchozí respondenti, žádné nezná. Anonymitu prostředí internetu, která umožňuje určité zastírání skutečnosti týkající se zdravotního postižení, Cyril také nevyužívá. *„Já to říkám. Zakládám si na tom, že jakoby řeknu všechno na rovinu a může to být pak jenom lepší.“* (Cyril) Je v tomto ohledu tedy rovněž zastáncem upřímnosti.

4.5 Komunikace off-line a on-line

V této podkapitole se nejprve zmíním o specifikách komunikace s lidmi se zdravotním postižením o možných nedorozuměních a nálepkování. Krátce popíši specifika komunikace mezi mnou a respondenty, kde zmíním haló-efekt a svou pozici outsidera. Dále se zmíním o elektronické komunikaci prostřednictvím e-mailu také o tom kolik vlastně mají jednotliví respondenti e-mailových adres. Zda a na jak zaměřená témata upřednostňují tento způsob komunikace před komunikací tváří v tvář.

4.5.1 Komunikace s lidmi se zdravotním postižením

Interpersonální komunikace s lidmi s postižením není pro valnou většinu společnosti denní rutinou. Namísto stavění mostů k vzájemnému porozumění budujeme klece, v nichž se vzájemně dobrovolně oddělujeme. (Slowík, 2010, str. 17) Většina z nás, pakliže se komunikačně setká se zdravotně postiženým člověkem a zejména s takovým, jehož povaze zdravotního postižení nejsme schopni na první pohled porozumět, pak v komunikaci selhává. Zkrátka nejsme si často jisti, jak se zachovat, jakým způsobem komunikovat. Tato skutečnost se však nevztahuje pouze na setkání vzájemně si cizích lidí, ale týká se i lidí, kteří jsou nějakým způsobem spojeni s lidmi, kteří jsou například po těžkém úraze s trvalými následky. Toto byl i můj případ, a plný dosah této skutečnosti jsem pocítila až při praktikování samotného výzkumu. Neměla jsem přílišnou zkušenost s komunikací s lidmi se závažnějším zdravotním postižením, ale nikoliv žádnou. Avšak lidé se zdravotním postižením, s nimiž jsem komunikovala byli z řad osob mě blízkých nebo známých. V případě tohoto výzkumu se však jednalo zpočátku o naprosto anonymní respondenty a okolnosti setkání byli rovněž neobvyklé. V tomto ohledu jsem byla v pozici výzkumníka outsidera.

V interpersonální komunikaci nastává bezpočet nedorozumění všeobecně mezi lidmi bez rozdílu. Avšak u lidí s primárně narušenou komunikační schopností (různé poruchy a vady řeči) lze v tomto ohledu shledat problémy větší. J. Slowík upozorňuje na fakt, že „větší či menší komunikační obtíže přináší každé zdravotní postižení.“ (Slowík, 2010, str. 13) I proto, zde také často dochází k stigmatizaci a nálepkování (labeling). (Slowík, 2010, str. 17). Řada lidí, kteří nejsou zdravotně postižení totiž často dává do přímého kontextu tělesné postižení s postižením mentálním. Toto potvrzuje ve své výpovědi Cyril, který oceňuje seznamování široké veřejnosti se „světem“ očima zdravotně postižených, aby nedocházelo k zavádějícím

závěrům z hlediska jejich postižení. „*Lidi o nás budou něco vědět, neřeknou si aha vozíčkář ten nechodí, ale vůbec třeba lidí nevědí, že my máme ještě ruce, ale na druhou stranu oni si teda myslej, že když už je člověk takhle postiženej, že teda musí být mišuge nebo něco.*“ (Cyril)

Nehomogenní výzkumný vzorek z hlediska míry závažnosti zdravotního postižení, ovlivnil rovněž způsob, kterým bylo nutné k jednotlivým respondentům v rozhovoru přistupovat (zejména v případě Cyrila a Dany). Rozhovor s respondentkou Danou, u níž je vlivem jejího zdravotního postižení narušena právě primární komunikační schopnost, byl tímto ovlivněn. Zejména bylo nutné častější ujasňování si jednotlivých výpovědí, aby nedocházelo k nedorozuměním. Také bylo nutné všítat si možné míry unavitelnosti, která mohla nastat (avšak nenastala), jelikož polostrukturovaný rozhovor je komunikačně náročnější. Nutné bylo také ponechání dostatečného množství času na zformulování odpovědí a respondentku v tomto nijak neomezovat a nestresovat. U Cyrila bylo toto podobné zejména v míře unavitelnosti, která byla myslím mírně přesažena avšak se souhlasem respondenta. V případě Cyrila jsem si v počátku uvědomila tzv. haló-efekt (účinek prvního dojmu), který byl spojen s mými pocity nejistoty a obavy, jak rozhovor s ležícím pacientem uskutečnit. Tento efekt však záhy odezněl, a to zejména díky Cyrilovu vstřícnému postoji. Haló efekt nastal rovněž v rozhovoru s Danou, kdy jsem měla pocit, že jí prostě nemohu porozumět, ale rovněž díky jejímu vstřícnému přístupu brzy odezněl. U všech rozhovorů jsem také měla určitý ostych s otázkami tematicky zaměřenými na zdravotního postižení respondenta.

4.5.2 Komunikace on-line a e-mailové adresy

Jedna z otázek, kterou jsem respondentům kladla byla, zda raději upřednostňují komunikaci soukromého charakteru tváří v tvář nebo on-line. Odpovědi se mi dostalo vesměs stejných. Všichni respondenti upřednostňují komunikaci tváří v tvář, kterou občas v tomto smyslu elektronickou komunikací doplňují. Za vztyčnou a hlavní tedy považují komunikaci off-line. Komunikaci on-line někteří provádějí prostřednictvím programu Skype, který umožňuje různé formy bezplatné (popř. levné) komunikace přes internet. Používání Skypu uvádí zejména Boris, který jej nejčastěji používá k telefonování nebo chatování s přáteli hlavně tehdy, když se nachází v zahraničí. Erik jej dříve rovněž používal ke komunikaci s přáteli, kolegy i známými, ale nyní jej téměř nepoužívá, jelikož jej lidé, s nimiž byl přes

Skype v kontaktu, přestávají používat. Adam přes Skype příliš nekomunikuje z důvodu přílišného zabírání času a Dana jej nepoužívá vůbec.

Dalším aspekt, který mne zajímal v souvislosti s elektronickou komunikací byl, kolik mají respondenti e-mailových adres a pokud více, proč. Fakt, že e-mailovou adresu mají všichni respondenti jsem předpokládala a rovněž i skutečnost, že jich mohou mít více. Zajímalo mne zda je mají nějak tematicky odlišené jako například jednu e-mailovou adresu na osobní korespondenci a jinou na komunikaci se školou či s různými institucemi. Odpovědi byli vesměs podobné. Stejně tomu bylo i u otázky týkající se množství e-mailových adres. S výjimkou Cyrila, který se v tomto svém experimentování opět vymykal. Co se konkrétního vyjádření na množství e-mailových adres týká, shodují se Adam, Boris, Dana i Erik na čísle dvě. Všichni uvádějí, že mají dvě e-mailové adresy, jednu soukromou a druhou veřejnou. Dana uvádí: „*Jednu, tu hlavní a takovou tu vedlejší jenom na záložní věci nebo, když nechci, aby ji ten člověk věděl.*“ (Dana) Erik ve své odpovědi na dotaz týkající e-mailové adresy uvádí něco podobného: „*Dvě, jednu formální veřejnou a jednu soukromou, každou pro jiný okruh lidí a jiné účely.*“ (Erik)

Cyril má e-mailové adresy čtyři a toto množství je částečně dáno účelem jejich založení. Svou první e-mailovou adresu, kterou si založil cca před 15 lety, uvádí jako firemní, ale tu do zmíněných čtyř nepočítá, jelikož tu již více méně nepoužívá. Má dvě soukromé. Jednu starší, jejíž název složený z přezdivek si vymyslel ještě v nemocnici a mají ji, jak sám říká „*jenom vyvolení.*“ (Cyril) Druhou mladší, kterou má v současné době jako záložní, a o níž hovoří jako o své budoucí hlavní e-mailové adrese až se ostatní schránky zahltí. Další e-mailovou adresu používá v souvislosti s oním nejmenovaným neosobním profilem na Facebooku. Pro veřejné účely (např. komunikace s úřady, školou aj.) používá svou čtvrtou e-mailovou adresu.

5/ ZÁVĚR

V této bakalářské práci bylo mým cílem uchopit spojení internetu a utváření sociálních sítí u zdravotně postižených lidí. Toto jsem chtěla blíže objasnit na příkladu zdravotně postižených vysokoškolských studentů. Přiblížit jaký dosah má internet na člověka z hlediska společenského. Jaký vliv má internet na utváření sociální sítí jedince či jakou roli v tomto hraje. Spojení internetu, sociálních sítí a zdravotně postižených osob v náhledu off-line a on-line reality zde zastupuje spojení kyberantropologie s kyberpsychologií. Kde náhled na proměnu člověka v kontextu moderních informačních a komunikačních technologií je zde sledován prostřednictvím internetových sociálních sítí respondentů. K dosažení určitého srovnání bylo nutné tyto sociální sítě on-line obecně vymezit k off-line sociálním sítím respondentů. Vymezit tyto dvě roviny v rámci dvou světů (off-line a on-line), byť ne v protichůdném postavení. Jakožto systém závisející na jednotlivcích není sociální síť příliš statickým sociálním systémem, proměňuje se, má svůj vývoj. Tato se v prostředí internetu stává předmětem nového sociální chování neukotveného na pevných základech, neohrazeného. Vznikají nové sociální situace, kdy je jedinec přes své sociální sítě on-line v nepřetržitém imaginárním kontaktu i se svou sítí off-line. V rámci svých vztahů utvářených v reálném světě je jedinec socializován. Avšak nakolik lze totéž sdělit o vztazích utvořených v prostředí internetu, kde sdružování je imaginární, ale probíhá mezi skutečnými lidmi. Nejedná se spíše o socializaci duchovní stránky člověka a asocializaci oné stránky tělesné.

Z pohledu Mary Douglasové a jejího vymezení čtyř druhů společností z pohledu skupin a sítí lze nalézt určitou spojitost s internetovými sociálními sítěmi. Kde lidé (člověk, jedinec, ego) podléhají tlaku ostatních lidí, aby s nimi mohli být v kontaktu, ale tedy vzájemně neustále kontrolování a tlačení nejnovějšími informacemi k neustálé interakci, která vlastně často nevyústí v konkrétní jednání v off-line světě. V prostředí internetové sociální sítě si lze podobně, jak uvádí M. Douglasová ve svém schématu (obr. 1), vymezit míru sdílených informací a vědomostí se zvolenou skupinou. Míru odlišnosti a nesdílením názorů a představ s ostatními ze skupiny, kterou představuje ona internetová sociální síť si pak jedinec koriguje sám. Jedním z typů společnosti, který M. Douglasová uvádí, a sice v pořadí třetím, který je

charakterizován silnou sítí a slabou skupinovou soudržností (jsou zde více patrné sítě než společenské skupiny) a nejsou zde vymezené hranice, lze charakterizovat internetové sociální sítě.

Mou výzkumnou otázkou bylo: „*Zda a jak respondenti používají internet k utváření či formování svých sociálních sítí?*“ Získaná data mne dovedla ke zvláštní situaci, kterou lze shrnout následovně: Výzkumný vzorek shodně uvedl, že internet k utváření svých sociálních sítí nepoužívají. Což však neznamená, že nové přátelé touto cestou nezískávají. Nejedná se však o naprosto cizí lidi, které získávají nezávaznou komunikací v tomto prostředí. Téměř vždy se jedná o jedince, kteří jsou nějakým způsobem napojeni přes někoho z blízkého reálného okolí jedince. Ovšem nejedná se o přátele v pravém slova smyslu. Spíše o jakési možné potencionální přátele, kteří musejí nejprve projít určitým komunikačním sítím, a poté mohou být vpuštěni do bližšího světa off-line. Ona komunikační selekce je skrze elektronické médiu mnohem snazší. Není nutné čelit fyzické osobě přímo. V tomto ohledu prostředí a anonymita internetu umožňuje lidem jednat mnohem více bez zábran. Prostřednictvím internetu tedy respondenti své sítě nevytvářejí, ale udržují, rozšiřují i redukují. Avšak i přes výše zjištěnou skutečnost se výzkumný vzorek shoduje na skutečnosti, že jejich internetové sociální sítě vznikají často až na základech sociální sítě off-line. Tedy sociální sítě off-line v určité míře přenášejí do prostoru on-line. Všichni respondenti také svorně uvádějí, že v internetové sociální síti míra slabých vazeb, kterou zde se svými přáteli sdílejí, vysoce převyšuje míru jejich zde sdílených silných vazeb. Všichni mají okruh slabých vazeb širší než silných i ve světě off-line. Avšak zde uvádějí míru silných vazeb větší oproti silným vazbám v on-line prostoru. Tyto tedy přisuzují spíše sociálním sítím skutečným. Obecně lze tedy říci, že internetové sociální sítě slouží k rozšiřování a upevňování zejména slabých vazeb. Respondenti k internetu jako médiu chovají velmi kladný vztah. Teorii SIDE modelu (Šmahel, 2003, str.17) ani paradox internetu (Horská, Lásková, Ptáček, 2010, str. 29) jsem nezaznamenala.

Odpovědi týkající se zdravotního postižení a jeho prezentování v anonymním prostředí internetu se rovněž v celém vzorku shodují. Všichni respondenti v tomto ohledu nic nezastírají a upřednostňují upřímnost. Pouze v případě respondenta Adama je určitá snaha své zdravotní postižení mírně upozadovat, ale to je dáno zejména tím, že o svém zdravotním postižení sám nehovoří a lidé to o něm často nevědí nikoliv proto, že by tuto skutečnost přísně tajil, ale zkrátka proto, že to na něm není fyzicky nijak poznat, což není případ ostatních

respondentů. V otázce vzájemné propojenosti zdravotně postižených vysokoškolských studentů na jednotlivých mateřských fakultách respondentů se uváděné odpovědi rovněž shodují. Žádný z účastníků výzkumu nezná jiné zdravotně postižené studenty a ani povětšinou nemají představu, zda se na fakultě nějakí jiní zdravotně postižení jedinci vyskytují.

Na základě svých poznatků získaných během výzkumu chci upozornit na nedostatek ve vymezení kritérií při výběru vzorku. Došla jsem k závěru, že v případné další studii je třeba vzorek budovat na kritériu doby vzniku, typu a závažnosti zdravotního postižení respondentů. V mé práci se vyskytují respondenti s různým typem zdravotního postižení. Avšak ve vysokoškolském prostředí, kde skupina zdravotně postižených studentů je menšinou, by však toto kritérium mohlo vést k nemožnosti zaručit anonymitu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE:

- BARABÁSI, A. L. (2005). *V pavučině sítí*. Praha: Paseka.
- BAUMAN, Z. (1996). *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON.
- BEN-ZE'EV, A. (2004). *Love Online: emotions on the Internet*. 1st. hardback ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- CASTELLS, M. (2004). *The network society: A Cross-cultural Perspective*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- DIVÍNOVÁ, R. (2005). *Cybersex*. Praha: TRITON.
- DOBRANSKY, K., HARGITTAI, E. (2006). *The Disability Divide in Internet Access and Use*. *Information, Communication and Society*. 9(3):313-334. June. Vyhledáno 27. 8. 2011, dostupné z <http://www.eszter.com/research/a18-disabilitydivide.html>
- ERIKSEN, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Portál. Přeložila z anglického vydání norského originálu Hana Loupová.
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- HEŘMANSKÝ, M. a kol. (2009). *E_Úvod do společensko vědních metod: Kvalitativní analýza dat*. Praha, FHS UK. E-learningový kurs, vyhledáno 27. 1. 2011, dostupné z <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>
- HORSKÁ, B. – LÁSKOVÁ, A. – PTÁČEK, L. (2010). *Internet jako cesta pomoci*. Vyd. 1. Praha: SLON.
- CHRISTAKIS, N. A., FOWLER, J. H. (2009). *Connected*. Vyhledáno dne 20. 8. 2011, dostupné z <http://connectedthebook.com/pdf/excerpt.pdf>
- KACHLÍK, P. (2003). *Handicapovaní a Internet*. Vyd. 1. Ostrava: NATURA Plus, roč. 10, 2003, č. 2. Vyhledáno 27. 1. 2011, dostupné <http://natura.baf.cz/natura/2003/2/20030205.html>
- LÉVY, P. (2003). *Kyberkultura*. Praha: Karolinum.
- MALINA, J. a kol. (2009). *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- MATOUŠEK, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON.
- MEYEROWITZ, J. (2006). *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum.
- MURPHY, R. F. (2001). *Umlčené tělo*. Praha: SLON.
- NEGROPONTE, N. (2001). *Digitální svět*. Praha: Management Press.
- NOVOSAD, L. (2009). *Poradenství: pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Vydání první. Praha: Portál.
- PETRUSEK, M. (2009). *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy.
- PUNCH, F. K. (2008). *Úspěšný návrh výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Portál. Přeložil Jan Hendl. *Rodinná encyklopedie zdraví. The British Medical Association*. (1993) Kolektiv autorů. Vydání první. Praha: Gemini. Z anglického originálu *The MBA Complete Family Health Encyclopedia*, Londýn, 1990 přeložil Mgr. Jaroslav Hořejší.
- SAK, P. a kol. (2007). *Člověk a vzdělání v informační společnosti*. Praha: Portál.
- SLOWÍK, J. (2010). *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha: Portál.
- STEJSKALOVÁ, K. (2008). *Struktura sociální sítě a sociální opora (evoluční hlediska) /rukopis/*. Bakalářská práce. Praha, FHS UK.
- SULER, J. (1996): *The Psychology of Cyberspace*. Vyhledáno 15. 8. 2011, dostupné z <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/psycyber.html>
- ŠMAHEL, D. (2003) *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha, Triton.
- TRACHTOVÁ, V. (2011). *Kdo jsme a kým se stáváme v online sociálních sítích?* /rukopis/. Magisterská práce, Praha, FF UK, Ústav informačních studií a knihovnictví.

- VANĀKOVÁ, Markéta a kol.: *E_ Úvod do společensko vědních metod: Verbální techniky dotazování*. Praha, FHS UK, 2009. E-learningový kurs, vyhledáno 27. 1. 2011, dostupné z <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>
- VEJVODA, M. (2009). *Antropologický pohled na mediální aktivity lidí s postižením*. /rukopis/. Magisterská práce. Praha, FHS UK, Katedra obecné antropologie.
- VLČKOVÁ, V. (2009). *Vozíčkáři a používání internetu*. /rukopis/. Bakalářská práce. Brno, FSS MU.
- VYBÍRAL, Z. (2001). *Mění se lidská psychika v éře internetu?*. Psychologie DNES, roč. 7, č. 3, s. 16 -19.
- WALLACE, P. (1999). *The psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WHITTY, M.T. & McLAUGHLIN, D. (2007). *Online recreation: The relationship between loneliness, Internet self-efficacy and the use of the Internet for entertainment purposes*. Vyhledáno 31. 1. 2011, dostupné z http://monicawhitty.org/wp-content/uploads/2010/07/Online-recreation-Whitty_preprint.pdf
- YOUNG, S. K. (1999). *Internet addiction: Symptoms, Evaluations, And Treatment*. Vyhledáno 5. 9. 2011, dostupné z <http://www.netaddiction.com/articles/symptoms.pdf>

PŘÍLOHY:

Příloha č. 1 – Struktura a znění kladených otázek

1/ Otázky týkající se základních údajů

- a) Prosím o sdělení základních údajů: věk, současný stav studia (který ročník, jaká forma).
Také uveďte prosím, kde se momentálně nacházíte při odpovídání na tyto otázky a zda je někdo jiný přítomen.

2/ Otázky týkající se sociálních sítí a internetu

- a) K počítači a internetu máte nepřetržitý přístup?
b) Jak dlouho máte počítač a přístup na internet?
c) Jaké internetové aplikace používáte nejběžněji a nejčastěji? /tj. k jakým účelům nejčastěji internet využíváte; jak často – denně (kolik hodin), několikrát týdně/měsíčně apod./?
d) Jak chápete termíny sociální síť a internetová sociální síť – co si pod tímto představujete?
e) Používáte nějaké internetové sociální sítě ke komunikaci s přáteli, pokud ano =>
1/ Jaké a proč, co Vás k tomu přimělo?
- k tomuto ještě pokud máte založený profil uveďte prosím:
• kolik máte cca přidaných přátel
• nakolik by se dal charakterizovat vztah k nim z hlediska silných a slabých vazeb – tj. jsou mezi nimi někteří, které považujete za opravdu nejlepší přátele (jaký poměr vůči celku).
f) Navštěvujete nějaké stránky zaměřené na tematiku zdravotního postižení?
o Pokud ano jaké?
g) Používáte Skype?
o Pokud ano s kým nejčastěji touto formou komunikujete a proč právě tímto způsobem?
h) Jste členem nějaké virtuální komunity?
i) Jste členem nějaké komunity off-line (mám tím na mysli nějaké organizované skupiny)?
j) Vnímáte možnost utváření sociálních sítí prostřednictvím internetu jako výhodu či nevýhodu (v čem konkrétně)?
k) Jaké pro Vás internet představuje výhody a nevýhody?
l) K čemu nejčastěji internet využíváte (př. komunikace, vyhledávání informací aj.)?
m) Kolik máte e-mailových adres?
o Pokud více než jednu charakterizujte prosím, proč a k jakému účelu máte více než jednu e-mailovou adresu?

3/ Otázky týkající se zdravotního stavu a osobní témata

- a) Jaké je Vaše zdravotní postižení (diagnóza)?
o Je patrné na první pohled?
o Je Vaše zdravotní postižení ve Vaší rodině ojedinělé?
b) Jedná se o postižení vrozené či získané?
o Pokud získané – více k tomuto, tj. jak dlouho tento stav trvá a je nevratný, nakolik se změnil styl života, co se stalo se společenskými vztahy – jaké před a po tomto stavu
c) Jsou s Vaším zdravotním postižením spojeny nějaké obtíže při navazování společenských (off-line) vztahů?
d) Používáte někdy k navazování společenských vztahů internet?
o Pokud ano : Do jaké úrovně sahají takto utvořené sítě (rodina, přátelé, známí ...?) – jakého druhu => tj. Individuální X skupinové X společenské

- e) Ze sociálních sítí off-line byste jaký okruh lidí zařadil do okruhu silných vazeb a jaký do okruhu slabých vazeb? /pozn.: malé užší sítě méně informací (lidé si blízcí) a naopak větší volnější = více informací (lidé si méně blízcí)/
 - o Na základě tohoto určení máte více silnějších nebo slabších společenských vazeb?
 - f) Je Vám známo, zda na fakultě, kterou studujete jsou ještě jiní ZP? Znáte se s nimi nebo o nich pouze víte?
 - g) Jsou mezi Vašimi přáteli také lidé se zdravotním postižením?
 - h) Jsou Vaše internetové sociálních sítě provozované na úkor skutečných sociálních sítí (off-line sociální sítě) => snižování míry sociability (může se týkat hlavně lidí nejbližších, tj. rodinné prostředí)?
 - i) Tedy došlo ke ztrátě nějakých sociálních sítí vlivem zdravotního postižení (týká se ZP získaného) nebo vlivem užívání internetu?
 - j) Představuje pro Vás on-line svět upozadění zdravotního postižení nebo je i tam nedílnou součástí (neustále uvědomovanou)?
 - k) V protoru on-line zastíráte či otevřeně hovoříte (přiznáte) o svém zdravotním postižení?
 - l) Hovory důvěrnějšího charakteru vedete spíše (raději) on-line nebo off-line?
 - m) Považujete internet za prostředí bez zábrán? V čem?
-

Příloha č. 2 – Seznam použitých obrázků

Obr. 1 Klasifikační schéma „Sít' a skupina“ podle M. Douglas, Zdroj: (Eriksen, 2008, str. 107).

Příloha č. 3 – Seznam tabulek uvedených v práci

Tabulka č. 1: Základní informace o výzkumném vzorku